

הזהויות הנרטיביות של קצינים בכירים מדור תש"ח: גבריות שאינה מזדקנת

גבריאלה ספקטור-מרזל

רקע: גבריותם של גברים זקנים נזנחה במחקר ובפרקטיקה של העבודה הסוציאלית, למרות חשיבותה.

מטרת המחקר: ללמוד על האתגר הזהותי שעומו מתמודדים גברים ישראלים זקנים כדי לעצב דרכי עזרה מתאימות. נבחנו הזהויות הנרטיביות של נציגי "תסריט הגבריות ההגמונית" של דור תש"ח.

שיטת המחקר: סיפורי חיים של 23 קצינים צברים בכירים בעשור השמיני לחייהם הופקו בהתאם למודל של שוץ ונותחו לפי מודל מנגנוני הברירה הנרטיבית.

ממצאים עיקריים: המשתתפים הציגו שימור של הגבריות ההגמונית, ובבסיסה אידיאל הצבר-הלוחם שמקדיש את חייו למען המולדת. בסיפורי חייהם התבטאה גבריות זו בעלילה צברית-צבאית-קולקטיביסטית, בהצגת גוף מושלם, בהפגנת שליטה, באקטיביות ותכליתיות, ובסיפור גברי בתוכנו ובצורתו.

מסקנות והשלכות: הניגוד שבתרבות הצברית, ואולי הישראלית בכלל, בין דימויי גבריות לדימויי זיקנה עמוק מכדי גישור. ההנחה היא כי האסטרטגיה הזהותית שנמצאה מאפיינת קבוצות נוספות של גברים זקנים יהודים בישראל. המאמר מדגיש את חשיבות הזהות הגברית בזיקנה וקורא לאמץ גישה "רגישת-גבריות" אשר תסייע לגברים זקנים להתמודד עם האתגר הזהותי שמציבה בפניהם תרבות המקדשת גבריות צעירה.

מילות מפתח: גבריות, תסריט הגבריות ההגמונית, זיקנה, דור תש"ח, זהות נרטיבית

מבוא

גבריות בזיקנה: נושא בעבודה הסוציאלית שזמנו הגיע

השיח על גבריות אינו חדש באקדמיה ואף זכה לדיסציפלינה משלו: לימודי גבריות. אולם במשך שנים התמקד חקר הגבריות בגברים צעירים ובגיל ביניים, תוך שכפול הסטריאוטיפים המזהים גבריות עם נעורים ורואים בזקנים נעדרי מגדר או

הממצאים המוצגים במאמר זה מבוססים על מחקר שפורסם בספר "צברים לא מזדקנים: סיפורי חיים של קצינים בכירים מדור תש"ח" (2008) בהוצאת מאגנס. אני מודה להוצאת מאגנס על הסכמתה לפרסום המאמר.

נקלט במערכת: 9.2016; אושר לפרסום: 10.2017; נוסח סופי: 11.2017

נשיים (Spector-Mersel, 2006). רק בעשורים האחרונים החלה בחינה של הזהות המגדרית של גברים זקנים, וזו הוכיחה את המובן מאליו: "לגברים זקנים, כמו לנשים זקנות, יש מגדר" (van den Hoonaard, 2007, p. 277). הועלו שתי תובנות עיקריות: אידיאלים של גבריות משפיעים על התנהגויות של גברים זקנים, למשל ביחס לשמירת הבריאות (Springer & Mouzon, 2011), ושימור הזהות הגברית הוא צורך חיוני בזיקנה. גברים זקנים מעצבים תפקידים טיפוסיים לזיקנה, כמו סבאות, באופן המאפשר המשכיות עם גבריותם (Mann, Tarrant, & Leeson, 2016), ונוקטים אסטרטגיות לשמירת גבריותם נוכח האיומים עליה בשל התנסויות אופייניות להזדקנות, כמו ירידה גופנית (Eman, 2011), התאלמנות (Bennett, 2007; van den Hoonaard, Bennett, 2014; Evans, 2014) וטיפול בכת-זוג (Calasanti & King, 2007; Ribeiro, Paúl, & Nogueira, 2007). כישלון בשמירת תחושת גבריות בזיקנה כרוך במחירים, והקיצוני בהם מתבטא בכך שבקרב גברים בני 70 ומעלה יש נטייה גבוהה יותר להתאבד ביחס לכל קבוצה דמוגרפית אחרת – בעולם (WHO, 2014) ובישראל: בשנים 2011-2013 כחמישית מההתאבדויות של גברים ישראלים היו בגיל 65+ (משרד הבריאות, 2016). ממצאים אלה מערערים על ההנחה הבינרית, שנשים זקנות הן מוחלשות וגברים זקנים הם קבוצה חזקה. אומנם הנחה זו נכונה מבחינות מסוימות, כגון משאבים כלכליים, אולם ברור שההזדקנות מציבה גם בפני גברים אתגר מורכב, שאף עשוי לסכן את חייהם.

למרות ההשלכות הברורות של ידע זה לעבודה הסוציאלית, ההכרה בחשיבות הגבריות בזיקנה טרם נכנסה לשיח המקצועי. המגמה המבורכת של "פרקטיקה של עבודה סוציאלית רגישת מגדר" (Norman & Wheeler, 1996) מתמקדת ברובה בנשים. הדבר משתקף בתוכניות ההכשרה שמתעלמות, במידה רבה, מהעובדה שגם לגברים יש מגדר (McPhail, 2008). אם גבריות בכללותה אינה זוכה להכרה מספקת במקצוע, הדבר נכון ביתר-שאת כאשר לגבריות של גברים זקנים. מיעוט הכתיבה האקדמית בנושא משקף את הפרקטיקה, שלרוב אינה לוקחת בחשבון גבריות של גברים זקנים, בטיפול ישיר ובמדיניות. ההבנות העדכניות על גבריותם של גברים זקנים תובעות בחינה מחודשת של תפקיד העבודה הסוציאלית בתחום הזיקנה. לצד המשך הטיפול בנשים, הן שמות לפתחנו אתגר – לסייע לגברים זקנים להתמודד עם ערעור גבריותם על השלכותיו הנרחבות. גבריות בזיקנה היא "נושא שזמנו הגיע" (van den Hoonaard, 2007) – גם בעבודה הסוציאלית.

כדי לפתח דרכי התערבות מתאימות עם גברים זקנים, הצעד הראשון הוא להבין את חוויותיהם וזהויותיהם. מחקר על גבריותם של גברים זקנים צריך להתבסס על שלוש הנחות תיאורטיות, שקונל (Connell, 1995) מדגישה: גבריות היא הבניה חברתית, וככזו היא מעוגנת בתרבות מוגדרת; בתרבות נתונה אידיאל הגבריות אינו אחיד

הזהויות הנרטיביות של קצינים בכירים מדור תש"ח: גבריות שאינה מזדקנת

ויש ריבוי גבריות; וגבריות אלה אינן במעמד זהה ובכל זמן נתון צורה אחת של גבריות מועדפת. לצד "הגבריות ההגמונית" מתקיימים "וריאנטים כפופים": סגנונות גבריות נחותים, העומדים ביחסים היררכיים עימה.

המחקר הנוכחי מבקש לבחון את הגבריות של גברים יהודים-ישראלים זקנים, כהבניה חברתית המעוגנת בתרבות המקומית. בהנחה שקיימים מודלים גבריים שונים בקרב קבוצה הטרוגנית זו, ובהעדר ידע אודותם, ראוי מבחינה אנליטית להתחיל את החקירה בשרטוט המודל ההגמוני – גם כי גברים רבים נושאים אליו עיניהם, וגם כי בצילו התפתחו גבריות אלטרנטיביות. לנוכח ההשפעה העמוקה של התרבות הצברית על התרבות הישראלית (אלמוג, 1997), אפשר להניח שהגבריות התש"חית עיצבה, במידה רבה, את הגבריות הישראלית-יהודית. ואכן, מחקרים מראים שאידיאל הצבר-הלוחם שמקדיש את חייו למען המולדת ממשיך לגלם גבריות ישראלית הגמונית (ששון-לוי, 2006; Ben-Ari, 2001), אפילו בקרב גברים "אחרים" כמו חיילים הומוסקסואלים (קפלן, 1999).

על הגבריות התש"חית ביקשתי ללמוד מאלה שמגלמים אותה: קצינים בכירים צברים. הללו נמנים עם "הגרעין הדורי": הקבוצה שמוכילה ומנהיגה את היחידה הדורית ומשמשת לה מודל (Mannheim, 1952) – לענייננו, מודל גברי. קבוצה זו, שרבים מחבריה הפכו לגיבורים לאומיים, גילמה את אידיאל הגבריות הדורי המושתת על צבאיות ותרומה לקולקטיב. באמצעות בחינת הזהויות הנרטיביות של 23 גברים מתוכה, ביקשתי ללמוד על "הגברים שבגברים" הצברים בעשור השמיני לחייהם. האם הם משמרים את מודל הגבריות שגילמו בעבר? ואם כן, כיצד הם עושים זאת, לנוכח העובדה שזהו מודל צעיר במהותו? הנחתי שהמשא-ומתן הזהותי שעורכים נציגי הגבריות ההגמונית יבטא במידה ניכרת את זה שעורכים גברים יהודים-ישראלים זקנים רבים – מדור תש"ח בוודאי, אך גם מיחידות דוריות אחרות ואף מדורות מאוחרים יותר. לכן, אף שרבים מקציני תש"ח כבר אינם בחיים, ובכללם חלק ממשנתפי המחקר, הבנת זהויותיהם חשובה להבנת הגבריות הישראלית. במונחים של סיפור הגבריות המקומי – הסיפור התעצב אצלם. לכן, אף שקבוצה זו אינה נמנית עם הלקוחות הקלסיים של העבודה הסוציאלית, תאפשר הבנת זהויותיהם לעמוד על האתגר שעמו מתמודדים רבים מהגברים היהודים-ישראלים הזקנים, וגם על ההתמודדות עימו.

אפתח בסקירת ספרות הנדרשת לתיאוריה ולמחקר על גבריות של גברים זקנים, לדיוקן הצבר ודור תש"ח ול"תסריט הגבריות ההגמונית" (Spector-Mersel, 2006) התש"חי, המושתת על אתוס הנעורים. לאחר תיאור של מערך המחקר, אציג מאפיינים מרכזיים של סיפורי-החיים המצביעים על שימור הגבריות התש"חית. אסיים בדיון בהשלכות הממצאים להבנת זהויותיהם של גברים ישראלים זקנים בכלל, וכלקוחות העבודה הסוציאלית בפרט.

סקירת ספרות

גבריות של גברים זקנים

לעומת תיאוריות פסיכולוגיות מוקדמות שגרסו "התכנסות מגדרית" עם ההזדקנות (Jung, 1960), תיאוריות חדשות יותר מדגישות המשכיות בזהות ובהתנהגות המגדרית (Solomon & Szabo, 1994). אולם תיאוריות אלה מתמקדות בפרט המזדקן ומתעלמות מאידיאולוגיות מגדר. המחקר הסוציולוגי הזניח במשך שנים את הקשר בין גיל ומגדר. תוך שיקוף הדימויים החברתיים, חקרה הגרונטולוגיה זקנים כנעדרי מגדר, ולימודי המגדר התייחסו לנשים ולגברים כחסי גיל (Spector-Mersel, 2006). רק בשני העשורים האחרונים החלה בחינת הגבריות של גברים זקנים כמעוגנות בהקשרים חברתיים ותרבותיים. נקודת המוצא של מחקרים אלה היא שההזדקנות מטילה צל כבד על הגבריות, לנוכח אתוס הנעורים והערכים של כוח ושליטה המגדירים אותה. אולם לצד תהליכים המערערים את כוחם החברתי של גברים, מתרחשים תהליכים המשמרים ואף מגדילים אותו, כמו שינוי הדגש בעבודה מהגוף לשכל ולטכנולוגיה, והתמקדות בגברים זקנים ככוח צרכני חדש (Hearn, 1995). מבחינות רבות גברים זקנים חיים בנוחות — בהשוואה לגברים צעירים, הטרודים בעבודה ובגידול הילדים, ובהשוואה לנשים זקנות, בהיותם נשואים ברובם ובמצב כלכלי עדיף. הפרדוקסים הטבועים בדימויים של גברים זקנים (Hearn, 1995) מקורם בניגוד הבסיסי בין שני הכוחות המכתיבים את הסיטואציה שלהם: כגברים — הם נהנים מעדיפות ביחסי הכוח המגדריים (Calasanti, 2004); וכזקנים — הם נתונים לגילנות. גברים זקנים נמצאים במצב כלאיים המנוגד הן לאפיונים הטיפוסיים של גברים, במונחים של כוח גברי, והן לאפיונים הטיפוסיים של זקנים, במונחים של העדר כוח (Hearn, 1995).

כיצד גברים זקנים במערב מכוננים את זהויותיהם בתוך הקשרים אלה? לשאלה זו חסרה תשובה מבוססת, משום שהכתיבה על גבריות בזיקנה היא ברובה תיאורטית (Slevin, 2008). המחקר המצומצם בתחום מראה שגברים זקנים משמרים את גבריותם. ובהעדר מודל גברי מותאם-גיל, הם משמרים את המודל ההגמוני — הצעיר. נמצא למשל שגברים זקנים, הטרנסקסואלים והומוסקסואלים כאחד, מנסים לשמר גבריות צעירה באמצעות משטור גופם בעזרת פעילות גופנית ודיאטה (Slevin, 2008); עוד נמצא שאתלטיים זקנים הבנו מחדש את דימוים העצמי בהתאם לתימות גבריות (Eman, 2011), ושגברים הקנו משמעות לתפקידיהם כסבים בהלימה לגבריות ההגמונית (Mann et al., 2016). שימור הגבריות נמצא גם בקרב גברים זקנים שנמצאו בסיטואציות המזוהות כנשיות. גברים אמריקנים אשר טיפלו בנשותיהם שחלו באלצהיימר הבנו את תפקיד המטפל כגברי באמצעות התמקדות במשימות, חסימת רגשות והפגנת כוח

הזהירות הנרטיביות של קצינים בכירים מדור תש"ח: גבריות שאינה מזדקנת

(Calasanti & King, 2007), וגברים כריטיים שהתמודדו עם ההשלכות הרגשיות של אלמנות — משימה המנוגדת לאיפוק הרגשי הגברי — שמרו על גבריותם בעזרת מנגנונים רטוריים (Bennett, 2007; van den Hoonaard et al., 2014). כך, חרף "משבר הגבריות" הפוקד כביכול את העולם המערבי ומציע מודלים גבריים אלטרנטיביים (Nixon, 1997), רבים מהגברים הזקנים במערב דבקים בגבריות המסורתית המושתתת על כוח, שליטה, מעשיות ואיפוק רגשי. המחקר הנוכחי מבקש לתרום לידע האמפירי המועט על גברויות של גברים זקנים. בהעדר ידע על גבריות של גברים ישראלים זקנים, הוא מתמקד בקבוצה המזוהה עם הגבריות הישראלית ההגמונית.

דור תש"ח והצבר

"דור תש"ח" כולל אנשים שנולדו בארץ בשנות ה-20 וה-30 של המאה ה-20 וחונכו במסגרות שהיו מסונפות לתנועת הפועלים, ועולים שעלו בצעירותם ונטמעו באותן המסגרות (אלמוג, 1997). ההגדרה התרבותית מזהה את דור תש"ח כ"יחידה דורית": חלק מדור שיש לו תודעת גורל משותף, נטייה לקבוצתיות וקרבה בתוכן המודעות (Mannheim, 1952). הצברים היו קבוצה מובחנת ביישוב היהודי, ואפיוניה היו: "צבר, חילוני, בדרך כלל אשכנזי, לרוב חניך תנועת נוער חלוצית או בן ההתיישבות העובדת... נמנה עם שורות הארגון החמוש של היישוב המאורגן" (הורוביץ, 1993, עמ' 94), ולחם במלחמת העצמאות. לצד תחנות החיים המשותפות, איחדה את דור תש"ח התרבות הצברית. זו התמסדה בראשית המאה ה-20, עם התהוות קבוצה רחבה של ילידי הארץ והתפתחות תרבות תנועות הנוער והפלמ"ח (אלמוג, 1997). אולם דמות הצבר נבראה כבר במהפכה הציונית, שכמהה ליצור יהודי חדש. היהודי הגלותי דומיין כחלש, פחדן, תלוש מהאדמה, רגשן, מדבר ולא עושה — ואילו הצבר היה חזק, אמיץ, מחובר לאדמתו, מאופק רגשית, "דוגרי" ו"תכל'סי". לצד תכונות שמייצגות אנטיזוה ליהודי הגלותי, תווי היכר צבריים אחרים מעוגנים בקברות הדורי, ביניהם המחויבות האידיאולוגית הקולקטיביסטית, הדימוי העצמי האליטיסטי, והאוריינטציה הביטחונית. מגיל צעיר חוברתו הצברים לצבאיות, באמצעים פורמליים ובלתי-פורמליים. זיקתם לפעילות צבאית התהדקה במאורעות הביטחוניים של שנות ה-30 ובעיקר בארגוני הביטחון של היישוב המאורגן, שבהם נטלו חלק מרכזי: הצבא הבריטי, ההגנה, ובעיקר הפלמ"ח — המסגרת שזוהתה עימם יותר מכול. מלחמת העצמאות ביססה את דמות הצבר כלוחם, ועם מיסוד צה"ל הפכה הקצונה למשאת נפש צברית. הניצחון במבצע קדש הביא לגלוריפיקציה של הצבר הלוחם, והיא הגיעה לשיא במלחמת ששת הימים (אלמוג, 1997).

משתתפי המחקר נמנים עם קבוצה מצומצמת של קצינים צברים בכירים שהנהיגו את צה"ל בתקופתו המכוננת. הם נולדו בשנות ה-20 של המאה ה-20, התבגרו בתקופת

המנדט הבריטי ועברו חברות במסגרות צבריות, השתתפו בפעילות ביטחונית מגיל צעיר, שירתו בצבא הבריטי ובהגנה, רובם בפלמ"ח, ולחמו במלחמת העצמאות כמפקדים צעירים. לאחר המלחמה הם השתתפו בבניין צה"ל, התקדמו בסולם הדרגות והיו למפקדיו הבכירים, ומלחמת ששת הימים הייתה השיא בשירותם הצבאי. רובם השתחררו לאחר מלחמה זו ונטמעו באליטות האזרחיות. לנוכח ביוגרפיה זו, גברים אלה מגלמים את אידיאל הצבר-הלוחם. במונחי גבריות, הם הגברים הצברים האולטימטיביים.

תסריט הגבריות ההגמונית של דור תש"ח

מושג ה"גבריות ההגמונית" (Connell, 1995) הינו סטטי, ואינו לוקח בחשבון את זרימת הזמן לאורך חיי הגבר. לכן הצעתי את "תסריט הגבריות ההגמונית" כעלילת מפתח של גבריות, המשרטטת "חיים גבריים לדוגמה" בחברה ובזמן נתונים (Spector-Mersel, 2006). כדי לשרטט את תסריט הגבריות ההגמונית של דור תש"ח אציג תחילה את ה"חומרים" שמהם הוא מורכב: צבריות, צבאיות וערכים מערביים — כולם כורכים גבריות בנעורים.

הצבר כגבר צעיר

כיוון שדיוקן הצבר עוצב כתשליל דמותו של היהודי הגלותי, ולגלותי יוחסו תכונות הנתפסות כנשיות — פסיביות, חוסר אונים וחולשה — הצבר חייב היה להיות גברי. ואכן, הגבריות הציונית הובנתה במידות הגבריות בתנועת הלאומיות האירופית, שאופיינה באיפוק, שליטה עצמית, רציונליות, אקטיביות ועבודה קשה למען הקולקטיב (Mosse, 1985). על פי מודל זה, נעורים היו חלק מההבניה הגברית של הצבר, אך היה להם עוגן נוסף. היהודי הגלותי סומל בזיקנה, ולכן "העברי החדש" התאפיין בנעוריו. דימוי הצבר כצעיר, שנתמך בהרכב הצעיר של היישוב היהודי בתקופת המנדט, היה אתוס מרכזי שהתבטא בתחומים מגוונים כאומנות, חינוך, עיתונות וספרות (אלמוג, 1997). המאבק על הקמת המדינה, שהנהיגו והוציאו לפועל צברים צעירים במיוחד, חיזק את זיהוי הצבר עם נעורים. הזיקה ההדוקה בין גבריות ונעורים ניכרת בדמותו של שרוליק, אייקון הצבר מאת הקריקטוריסט דוש, שלא במקרה הוא נער ולא נערה, נער ולא זקן.

הלוחם כגבר צעיר

במעבר מדור החלוצים לדור הצברים נסדק האידיאל הגברי של החלוץ-האיכר, ובמקומו עלה מודל הצבר-הלוחם. הקמת צה"ל מיסדה את איש הצבא כמופת גברי, והניצחונות במלחמות הראשונות העצימו אותו. הגבריות הצברית-צבאית נתמכה בעובדה שצבא

הזהירות הנרטיביות של קצינים בכירים מדור תש"ח: גבריות שאינה מזדקנת

הוא אתר גברי מובהק, המונע ממיתוסים מגדריים (ששון-לוי, 2006). מבין הסוגים השונים של גבריות צבאית – טכנית, ניהולית, ארגונית – הלוחם מגלם את הגרסה ההגמונית (Ben-Ari, 2001), וממזה תכונות של נעורים. הלוחם הוא בעל גוף חזק, חסון וגמיש ובעל מיומנויות צעירות, כגון תגובה מהירה וחושים חדים. נוכח טשטוש הגבולות בין המגזר הצבאי והאזרחי בישראל, מגלם מודל הלוחם "גבריות ישראלית לדוגמה" גם מחוץ לגבולות צה"ל (ששון-לוי, 2006), ומקנה תוקף לזיהוי גבריות עם נעורים.

הגבר המערבי כצעיר

התרבות הצברית והתרבות הצבאית, על הגבריות הצעירה שבכסיסן, הוטמעו בצברים מילדותם ולאורך הם עיצבו עצמם כגברים צעירים. לקראת אמצע חייהם נכנסו לעולמם ערכים מערביים-קפיטליסטיים, שחדרו לתרבות הישראלית לאחר מלחמת יום הכיפורים. כמו התרבות הצברית והתרבות הצבאית, גם התרבות המערבית מושתתת על אתוס העלומים. כיוון שההזדקנות מאיימת על אתוס זה, היא חזית למאבק. תעשיית ה"אנטי-איגינג" הפורחת מבוססת על גרונטופוביה – חרדה מפני זיקנה וזקנים, וכך גם הגילנות – אפליה כנגד זקנים. הגילנות מגדירה זיקנה כבעיה חברתית וכמחלה (Hazan, 1994), ויוצרת תהליכים של הפרדה והאחדת הזקנים (ספקטור-מרזל, 2006). הפרדה מתבטאת בתפיסת הזקנים כקטגוריה אנושית נפרדת (Hazan, 1994), ומולידה פרקטיקות המנתקות זקנים מצעירים, כמו פרישה; והאחדה רואה את הזקנים דומים זה לזה, למעט קבוצות ייחודיות, כמו שופטים ואנשי אקדמיה, או יחידי סגולה, כגון חלק מהמנהיגים המבוגרים.

גילום מרכזי של אתוס העלומים המערבי הוא אידיאל הגבריות. לגבר המערבי ה"ראוי" גוף צעיר ותכונות המזוהות עם נעורים (Eman, 2011; Hearn, 1995; Slevin, 2008), וגבריותו מוגדרת סביב מוקדים "צעירים" כמו ספורט ועבודה (Solomon & Szwabo, 1994). גם מודל "הגבריות החדשה" (Nixon, 1997), המערער על תכונות יסוד בגבריות המסורתית, מקבל כמדומה את הזיהוי גבריות-נעורים. ההזדקנות מאיימת על הגבריות גם משום שגברים זקנים במערב תלויים יותר ויותר במדינה ובגברים צעירים יותר השולטים בה (Hearn, 1995), והדבר מרחיק אותם מאידיאל הגבריות המזוהה עם כוח, עצמאות ושליטה. האיום על גבריותם של גברים מערביים זקנים טמון בעיקר בתהליכי הפרדה-האחדה. באופן סמלי, גברים זקנים מופרדים מגברים צעירים, משום שהם אינם עונים על ההכניה הדומיננטית של גבריות, ו"כור ההיתוך" הזקנתי מאיים להפוך אותם – כמו את הנשים – לחסרי-מגדר.

תסריט שאינו מזדקן

תסריט הגבריות ההגמונית הצברי היה ברור למדי במרבית מקטעיו. המעבר מילדות לנעורות גברית היה כרוך בפעילות ביטחונית. המעבר לגבריות בוגרת גולם בפעילות במסגרות הביטחונית של המדינה שבדרך, רצוי בפלמ"ח. מימוש הגבריות הקולקטיביסטית המשיך בלחימה במלחמת העצמאות ואחר כך בבניין צה"ל, בעלייה בסולם הפיקוד ובהשתתפות במבצע קדש ובמלחמת ששת הימים. לאחר מלחמת ששת הימים "התאזרח" מודל הגבריות הדורי. לנוכח אתוס הצבאיות הצעירה לא יכלו הצברים, אז בשנות הארבעים לחייהם, להמשיך ולתרום בתחום הביטחון, וכעת "נקראו לדגל" במילוי תפקידים ממלכתיים. שירות המולדת המשיך להיות קוד מרכזי בגבריות הצברית, ומגדלור הגבריות המשיך להאיר את דרכם. אולם כאשר הצברים פרשו מתפקידיהם האזרחיים, כאשר גופם החל להזדקן, כאשר הלכו והתרחקו מדמותו הנעזרת של שרוליק – תסריט הגבריות הפסיק "לעבוד". בקטעיו הקודמים הגדיר התסריט "מה זה להיות גבר צבר", אך הוא נאלם ביחס לזיקנה. זאת, בשל הניגוד בין דימויי גבריות וזיקנה בתרבויות המערבית, הצברית והצבאית. גבריות מזוהה בהן עם שליטה, עצמאות, גופניות, כוח חברתי ובעיקר נעורים, ואילו זיקנה מוגדרת בהם כ"אחר" שולי, חסר-אונים ותלוי. שלוש התרבויות מגדירות גברים כלא-זקנים וזקנים כלא-גברים, וקובעות: או שאתה גבר או שאתה זקן. במונחי תסריט הגבריות, הזיקנה היא "משהו אחר", שאינו המשכי לשלבו הקודמים. תסריט הגבריות מסתיים בגיל ביניים ואינו מורה כיצד להמשיך להיות גבר גם בזיקנה (Spector-Mersel, 2006).

הפרקים בחיי הקצינים, כנציגיה האנושיים של הגבריות הצברית, מגלמים את פרקי תסריט הגבריות הדורי; החל מהשתתפות בפעילות ביטחונית בילדותם ובנעוריהם, דרך השירות הממושך בצבא הבריטי, בהגנה ובעיקר בפלמ"ח, בהשתתפות בבניין צה"ל ובהנהגתו במשך עשורים מכוננים, ובעמדות מפתח ממלכתיות שמילאו בקריירה האזרחית. בעשור השמיני לחייהם אין מאחוריהם מתכון ברור של גבריות. כיצד מתמודדים הקצינים הזקנים עם הקטיעה במרשם הגבריות? האם הם יכולים להמשיך להיות גברים צברים בגילם המבוגר? הסיטואציה שבה הם נמצאים היא בבואה למבוכה זהותית המאפיינת את כל הגברים הצברים, אך באותה עת היא גם ייחודית. כמי שהתוו את סיפור הגבריות הדורי, מוטלת על כתפיהם המשימה לחבר לו סוף ראוי, שיוורה לגברי תש"ח כיצד להיות צברים וזקנים בעת ובעונה אחת. המחקר הנוכחי מבקש ללמוד על המשימה המורכבת הזו, ולענות על השאלה: כיצד המודלים של תסריט הגבריות ההגמונית של דור תש"ח מכוונים את זהויותיהם בגיל מבוגר?

שיטת המחקר

פרדיגמת המחקר

המחקר יוצא מתוך הפרדיגמה הנרטיבית (Spector-Mersel, 2010), שיש לה הנחות משותפות עם הפרדיגמות הפרשניות האחרות – מציאות הקשרית, רלטיביזם תרבותי, סובייקטיביות – אך גם היבטים פילוסופיים ומתודולוגיים ייחודיים, שבזכותם היא מתאימה במיוחד למחקר בעבודה סוציאלית (ספקטור-מרזל, 2010א). במרכז הפרדיגמה הנרטיבית עומד הנרטיב (סיפור) כסוג טקסט ייחודי, הכולל רצף של זמן (טמפורליות), מסר, דמויות ועלילה. מבין סוגי הנרטיבים השונים (Spector-Mersel, 2011), מתמקד המחקר הנוכחי בסיפור-חיים: נרטיב-עצמי שבו הדובר מייצג את היסטוריית חייו – אוסף העובדות והאירועים המרכיבים את מהלך חייו – כמכלול.

הפרדיגמה הנרטיבית מאירה את הפונקציות שנרטיבים ממלאים בחיינו – באמצעותם אנו חושבים, לומדים את תרבותנו, ומתקשרים זה עם זה – ואת הנסיבות שבהן הם מופקים (Spector-Mersel, 2010). ראשית, נרטיבים נטועים בסיטואציה העכשווית של המספר. סיפורי הקצינים מעוגנים בהווה שלהם, שעה שהזיקנה אורבת מעבר לפינה. שנית, כל נרטיב הוא תוצר ברירה, מודעת ובלתי-מודעת. במקרה של נרטיב-עצמי, הברירה היא מתוך החלופות הטמונות בהיסטוריית החיים של המספר (ספקטור-מרזל, 2010ב). שלישית, נרטיבים נטועים בהקשרים הקשר המאקרו מתייחס למצב החברתי, הביטחוני, הכלכלי והפוליטי. הקצינים רואיניו כשלוש שנים לאחר רצח רבין, חברים לדרך, ולפני מלחמת לבנון השנייה שהביאה לשפל במעמד הצבא. הקשר המיקרו מתייחס לחיי המספר בזמן הסיפור ולאירועים שהתחוללו או שעתידיים להתרחש בזמן הקרוב. למשל, היו קצינים שרואיניו סמוך לניתוח מתוכנן. לבסוף, ההקשר המידי מתייחס לנסיבות שבתוכן סופר הסיפור: הקהל, המקום ומטרת המפגש. אופן הגעתי לקצינים, הגדרת המחקר, והעובדה ששימשתי להם קהל – השפיעו על הסיפורים. טבעה ההקשרי של הזהות הסיפורית מחייב להבין את סיפורי הקצינים כמבטאים פן חלקי וסלקטיבי של זהויותיהם. באופן ספציפי, אני מציעה לראות בהם "תעודות זהות נרטיביות" – סוג של סיפור-חיים המבטא פן זהותי המיועד "החוצה", מעין "כרטיס ביקור" נרטיבי (ספקטור-מרזל, 2012). סיפורי הקצינים מבטאים זהויות "ייצוגיות"; את האופן שבו הם מבקשים להיחקק בזיכרון הקולקטיבי. רביעית, סיפורים אישיים מקיימים דיאלוג עם עלילות מפתח תרבותיות, המגלמות "חיים ראויים" בחברה מסוימת. בהקשר הנוכחי, זהו תסריט הגבריות ההגמוני הצברי.

כמו במחקר הנוכחי, חקר סיפורי-חיים יוצא בדרך כלל מתוך ההנחות התיאורטיות האסופות במושג "זהות נרטיבית" (McAdams & McLean, 2013), ובבסיסן הרעיון

שסיפורי-חיים מבטאים, ובה בעת מבנים, מי אנחנו, כיצד אנו מבינים את עצמנו, את האחרים ואת העולם. על בסיס תפיסה זו ביקשתי ללמוד מסיפורי-החיים של הקצינים על זהותיהם בשנותיהם המאוחרות. המחקר שואב גם מ"הגרונטולוגיה הנרטיבית" (Kenyon & Randall, 2015), המשלבת את התשתית התיאורטית של הפרדיגמה הנרטיבית עם הרעיון שתהליכי היזכרות וסקירת חיים הם מרכזיים בגיל המבוגר. לעומת הזרם המרכזי בגרונטולוגיה, המושתת על הפרדיגמה הפוזיטיביסטית-כמותית, הגרונטולוגיה הנרטיבית מאפשרת להכיר זיקנה "מבפנים": להבין את החוויה הסובייקטיבית של זקנים ואת המשמעויות שהם מקנים לעצמם ולעולמם.

משתתפי המחקר

מתוך 23 משתתפי המחקר לתשעה דרגת אלוף, לשלושה דרגת תא"ל, לתשעה דרגת אל"ם ולשניים דרגת סא"ל. שבעה שירתו בחיל-אוויר, אחד בחיל-הים והיתר בחילות היבשה. כל הקצינים נולדו בין השנים 1921-1929. בזמן הריאיון הם היו "זקנים-צעירים" (בני 65-75) ורובם היו בתפקוד פיזי טוב למדי. קצין אחד היה אלמן וכל היתר היו נשואים. 15 נולדו בארץ ו-8 באירופה, ועלו כילדים או כנערים. כולם לחמו במסגרות הביטחון של היישוב: 12 בפלמ"ח, 7 במסגרות אחרות של ההגנה ו-4 בצבא הבריטי. המשתתפים שירתו בצה"ל בממוצע 22 שנים. רובם השתחררו בסוף שנות ה-60 וראשית שנות ה-70 ועברו לכהן בעמדות בכירות בשוק האזרחי, על-פי-רוב כמגזר הציבורי-ממלכתי. מרביתם כיהנו בעת הראיונות כדירקטורים בחברות פרטיות וציבוריות או עבדו בתפקידים חלקיים, לרוב כיועצים. מרביתם הם דמויות מוכרות בציבוריות הישראלית; לרוב בזכות תפקידם הצבאי ולעתים גם האזרחי.

הליך המחקר

על-פי הרציונל של "דגימת מטרה" (Patton, 2002), אותרו המשתתפים בשתי דרכים. לאלה ששירתו בחיל-האוויר הגעתי באמצעות עמותת "ידידי חיל-אוויר"; זו שלחה לכ-50 קצינים את מכתבי שהזמינם להשתתף במחקר, ולאחרים הגעתי בשיטת "כדור השלג". את הקשר הראשון עם המשתתפים יצרתי בשיחת טלפון. הסברתי שבמסגרת דוקטורט בעבודה סוציאלית אני חוקרת קצינים צברים בכירים שהשתתפו בהקמת צה"ל ושירתו בקבע לפחות עשר שנים. הדגשתי שהריאיון פתוח וגמיש, הבטחתי אנונימיות וביקשתי רשות להקליט. נפגשנו במקום שהקצינים קבעו, לרוב בבתיהם. הראיונות נמשכו פגישה או שתיים, למעט ריאיון אחד שהתנהל במשך שלוש פגישות. את הראיונות פתחתי בהקדמה ובה חזרתי על נושא המחקר ועל סוגיות ההקלטה והאנונימיות, והצגתי בפני המשתתפים את טופס ההסכמה מדעת, ועליו הם חתמו. הדגשתי שהריאיון דומה לשיחה פתוחה, ושבמידת הצורך אחזור לפגישה נוספת.

הזהירות הנרטיביות של קצינים בכירים מדור תש"ח: גבריות שאינה מזדקנת

בהשראת המודל של שוץ (Schütze, in Bauer, 1996), נפתח הריאיון בהזמנה: "אני מעוניינת לשמוע את סיפור חיך". כיוון שהגעתי למשתתפים דרך הקשר צבאי, הדגשתי: "הייתי רוצה לשמוע על כל מהלך חיך, לא רק על הפרק הצבאי". במהלך הסיפור לא התערבתי כלל. משסומן סיום הסיפור ("זהו"; "עכשיו תורך"), פתחתי בפרק השאלות, ובו שאלתי על עניינים שלא היו ברורים בסיפור, ביקשתי להרחיב על תקופות שסופרו בצמצום או לא סופרו כלל, ולבסוף ציינתי את ענייני בזיקנה ושאלתי על חיי המשתתפים כיום (למשל: "מי חבריך היום"?; "האם משהו השתנה כך עם הגיל? אם כן, מה?"; "מה דעתך על המושג "גיל הזהב"?"). את הראיונות תמללתי במלואם, תוך תיעוד ביטויים לא-מילוליים.

נתוני המחקר היו אפוא משני סוגים. האחד – סיפור-חיים "ספונטני", שביטא את הברירה הנרטיבית של הדוברים, והשני – תשובותיהם לשאלותיי. לאור ענייני בזהות הנרטיבית, המושא המרכזי לניתוח היה סיפורי-החיים, והמידע שהופק בפרק השאלות העמיק את הבנתם. את הסיפורים ניתחתי לפי מודל מנגנוני הברירה (ספקטור-מרזל, 2010b; Spector-Mersel, 2011), המזהה שישה מנגנונים שדרכם הדובר בורר – לרוב באופן לא מודע – עובדות, תקופות ואירועים מהיסטוריית חייו במטרה ליצור מסר זהותי. הכללה היא ייצוג עובדות, תקופות ואירועים ביוגרפיים בסיפור; חידוד הוא הבלטתם; השמטה והשתקה הם אי-ייצוגם בסיפור – אם משום שאינם רלוונטיים למסר (השמטה), ואם משום שהם מנוגדים לו (השתקה); השטחה היא מזעור של עובדות, תקופות ואירועים ביוגרפיים. הללו מדווחים, אך בקיצור או תוך הקטנת ערכם; וייחוס משמעות "הולמת" מבטא הצמדת פשר המתאים למסר הסיפורי, לעובדות, לתקופות ולאירועים ביוגרפיים. את הניתוח הנחתה אסטרטגיה הוליסטית, ובה התייחסות לסיפור כיחידה שלמה, הידרשות לתוכן ולצורה, בחינת ההקשרים של יצירת הסיפור, הידרשות לסיפור ולהיסטוריית החיים, ועדשה פרשנית רב-ממדית ואינטר-דיסציפלינרית.

אתיקה, איכות ורפלקציה

כל המשתתפים חתמו על טופס הסכמה מדעת שתיאר את נושא המחקר ומהלך הריאיון, ציין את זכותם לסגת מהמחקר בכל עת, והבטיח אנונימיות. למרות הקושי הכרוך בהסוואת זהויות של אנשים מוכרים, השתמשתי בשמות בדויים ושינתי פרטים ביוגרפיים מרכזיים. בשאיפה לעמוד בתבחיני האיכות של מהימנות ואמינות (Patton, 2002), הקפדתי על תמלול מדויק של הראיונות; בהצגת הממצאים עיגנתי את הפרשנויות בציטוטים; וערכתי רפלקציה. רפלקציה נדרשת לא רק מהאפיסטמולוגיה הפרשנית, שלפיה המציאות היא הקשרית ולכן החוקרת נדרשת לבחון כיצד היא השפיעה על נתוני המחקר – הסיפורים, אלא היא גם היבט אתי מרכזי במחקר נרטיבי. כיוון שהחקירה היא סובייקטיבית, על החוקרת להיות שקופה לגבי

מאפיינים שעשויים לכוונה בניתוח הנרטיבים (Josselson, 2007). הרפלקציה נדרשת אפוא לשתי שאלות: כיצד השפעת על סיפורי הקצינים, וכיצד השפעת על פרשנותם. כיוון שבשעת הסיפורים לא התערבתי, השפעת עליהם נגזרת ממאפייני זהות נראים לעין – גיל ומגדר – ומזהותי המקצועית שצוינה בראשית הקשר. הפער בגיל היה המאפיין המרכזי של האינטראקציה. ארבעים שנה הפרידו בין המשתתף הצעיר ביותר לביני, פער שסימן אותי כשייכת ל"דור שלא יודע". "אתם, הצעירים, לא יכולים לדמיין איך היה אז", אמרו לי הקצינים. פער נוסף היה הפער המגדרי. גם לו הייתי בגיל הקצינים, לא הייתי יכולה להבין – לפחות מבחינתם – כי אני אישה. בזרות זו ראיתי יתרון: כיוון שהגבריות מעוצבת ביחס לנשיות (Connell, 1995), סכימות גבריות מודגשות מול נשים. עם זאת, מרבית הקצינים לא התייחסו להיותי אישה באופן ישיר. הפער השלישי היה זהותי כעובדת סוציאלית החוקרת אליטה. רק שניים מהקצינים התייחסו אליו: "מה זה בכלל קשור לעבודה סוציאלית?"; "מה, אנחנו מסכנים?". אי-הנוחות, שניהם ביטאו בהתרסה והאחרים בהתעלמות, נעוצה כמדומה בדימוי המקצוע כמטפל בחלשים – והם, הרי, אליטה. אולם כיוון שעבודה סוציאלית עם זקנים היא דבר מקובל, אפשר שתגובתם, כמו גם העדרה אצל האחרים, נובעת מתפיסתם העצמית כגברים-צברים-קצינים – ולא כזקנים.

לזרות שאפיינה את המפגשים חברה זרות נוספת בשלב הניתוח. לא זו בלבד שאינני בת למשפחת צברים או אנשי צבא; נולדתי וגדלתי בחו"ל, והוריי הם אנשי מקצועות טיפוליים – הזרים לתרבות הצברית-צבאית. מחד גיסא, זרות זו הסתירה ממני דקויות הגלויות לעיני המשתתפים לקבוצה. מאידך גיסא, היא העניקה לי מבט חיצוני המאפשר לזהות תופעות המיטשטשות מקרוב. לצד הזרות, הייתה כמובן גם שותפות בהנחות התרבותיות. על כך מעידה הימנעותי מלראיין קצינים שסובלים מליקויים קוגניטיביים או במצב פיזי ירוד. אומנם ההחלטה נבעה מרציונל מחקרי, אולם אפשר גם שהיא חושפת את ההבחנה הארכיטיפית, שהוטבעה הן בקצינים והן בי, בין "קצינים צברים" ל"קשישים סיעודיים"; בין הגמוניה גברית לזיקנה. את ההשפעות המגוונות הללו ביקשתי למתן באמצעות מודעות להן, ובאמצעות מתודולוגיה שהשאירה אותי צמוד לטקסטים.

ממצאים: שימור הגבריות התש"חית

ניתוח סיפורי החיים של קציני תש"ח חושף התבצרות במודל הגבריות ההגמונית, שבמרכזו אידיאל הצבר-הלוחם למען המולדת. להלן אדרש לביטויים העיקריים של אסטרטגיה זו. מפאת מגבלת מקום אדגימם בתמציתיות (להרחבה ראו: ספקטור-מרזל, 2008).

הזהויות הנרטיביות של קצינים בכירים מדור תש"ח: גבריות שאינה מזדקנת

א. עלילה צברית-צבאית-קולקטיביסטית

לאור תסריט-המפתח הדורי, סיפורי-החיים מציגים את המסר: אני – צבר, גבר, איש צבא – הקדשתי את חיי למען המולדת. הסיפורים מתחלקים למבוא ועלילה. במבוא מציגים הקצינים את הרקע או את ההסבר לחייהם, בספרם על שורשיהם, ילדותם ונעוריהם בדרך המציגה אותם כצברים מיתולוגיים. אלה שהיסטוריה חייהם קרובה לעלילת-המפתח הדורית מחדדים את הוריהם החלוצים, את הולדתם בארץ ואפילו מזכירים את גן-הילדים המיתולוגי שבו התחנכו. כך אליעזר:

הוריי עלו ב-1919, ואפשר להגדיר אותם כחלוצים. אבי עבד בגדוד העבודה ואימי הייתה מורה לעברית. אני יליד ירושלים... וכמו ילד טוב ירושלים הלכתי לגן-ילדים שניהלה אותו אימא של יגאל דיין. גב' סוקניק חסיה.

לעומתם, קצינים שראשית חייהם רחוקה מהתסריט ה"ראוי", משתיקים לרוב את הוריהם ואת ילדותם בגלות ובוראים את דמותם הנרטיבית ביום עלייתם. פותח זאב: נולדתי ב-1929 בפולין. הייתי בן 7 כשעליתי.

כל המשתתפים מחדדים מסלול חברות צברי: בתי-ספר, תנועות נוער ופעילות ביטחונית מגיל צעיר.

בחלק המרכזי של הסיפורים, חלק העלילה, מתארים הקצינים כיצד מימשו את הצבריות באמצעות עשייה צבאית-קולקטיביסטית. פרק זה נפתח בחידוד התגייסותם למסגרת ביטחונית של המדינה-בדרך, וממשיך בלחימה במלחמת העצמאות. בהתאם לסיפור הדורי, "תקופת המאבק" מחודדת: נפחה בחיי המשתתפים הוא 6% בממוצע, ובסיפוריהם – 33%. הקצינים ממשיכים בתיאור שירותם הממושך בצה"ל, תוך חידוד חלקם בבנייתו והתמקדות במלחמות שהשתתפו בהן ושהובילו אותן. על פי הקוד הקולקטיביסטי, הקריירה האזרחית מושטחת בנפח (בממוצע, 8% מהסיפור) ובתוכן ("ג'וב לא גדול"; "עשיתי דברים נחמדים") ומקבלת משמעות "הולמת" כשירות לקולקטיב:

רציתי ללכת לתחום שהוא בשירות המדינה. לא הייתי מסוגל לעבוד בשביל איזה מיליונר.
(שאול)

הייתה לי במפורש הרגשה שאני ממשיך לפעול בנושאים שיש להם חשיבות לאומית.
(דוד)

כמו בעלילת-המפתח, גם בסיפורים האישיים אין זיקנה. מרבית המשתתפים משתיקים את חייהם בהווה, ומסיימים את סיפוריהם בפרישה מצה"ל או מהקריירה האזרחית. המשתתפים הנדרשים להווה משטיחים אותו ומייחסים לו משמעות "הולמת", כהמשך

העשייה הקולקטיביסטית:

כל מיני תפקידים ציבוריים, בלי סוף, בלי גבול. (עמיקם)

ולבסוף, הסיפורים מחדדים מאפיינים צבריים טיפוסיים, כמו תרבות הסוד, ידיעת הארץ, וסימון "אנחנו" כנגד "אחרים": היהודי הגלותי, הערבי, המזרחי וכמובן — הזקן. כיוון שעלילת המפתח הצברית-צבאית היא גברית בעליל, באימוצה בסיפור חייהם מציגים עצמם הקצינים כגברים "לפי הספר".

ב. גוף מושלם

השילוב בין גבריות ונעורים התבטא בגופו החסון והבריא של הצבר המיתולוגי, שגילם אלטרנטיבה לגופו הנשי והזקן של היהודי הגלותי. גוף חזק, בריא וצעיר הוא דגש עיקרי גם במודל הגבריות המערבית (Slevin, 2008) והצבאית (Ben-Ari, 2001). גופם המזדקן של המשתתפים מטיל איפוא איום משולש על גבריותם. שלוש אסטרטגיות נרטיביות משמשות את הקצינים בהתמודדות עם האתגר. הראשונה, השטחת הגוף. 21 משתתפים כמעט שלא התייחסו לגופם. רק שני מספרים נדרשים לגופם במפורש: נתן, המפגין את מיומנות גופו הצעיר שעה שקפץ על פני קומות שלמות במנוסתו מהבריטים, ומוטי, המפרט "אירוע מעניין" שקרה בתקופת ההכשרה:

נסענו [...] פתאום על אם הדרך אנחנו רואים שני אנשים... מנופפים עם הרובים שנעצור... כאשר עצרנו הם התחילו עם הרובים: יאללה החוצה, צאו. [השודד] בא אליי: מה יש לך בכיס? אמרתי לו: תעודת-זהות. והוא אמר: תן! אז זרקתי את התעודה על הארץ והוא בעט בה, ואז אני קפצתי עליו, תפסתי את הרובה שלו והצמדתי לו את הידיים, עשיתי לו תרגיל. אני לא סתם למדתי ספורט שימושי וספורט מגע בתור מד"ס. הייתי מאוד מיומן בזה, הצמדתי לו את הרגליים והוא נפל.

האסטרטגיה השנייה, שמבוטאת גם אצל נתן ומוטי, היא תחימת ייצוג הגוף לגוף הצעיר ולזירה הביטחונית. זאת ועוד: חוץ מנתן, התייחסויות הקצינים לגופם אינן בהקשר ביטחוני גרידא, אלא בזיקה לפציעה; ובמרבית המקרים, פציעה בשדה הקרב במלחמת העצמאות. ייצוג גופני זה מאיר את גבריותם ואת צעירותם כאחת: את גבריותם — כי שדה הקרב הוא האתר האולטימטיבי למימוש הגבריות (Ben-Ari, 2001), ופציעה מזוהה עם הגבריות ההגמונית (ששון-לוי, 2006); ואת צעירותם — נוכח גילם בשעת המלחמה. האסטרטגיה השלישית והמשלימה היא השתקה גורפת של הגוף המזדקן. הידרדרות היכולות הגופניות והשינויים שהתחוללו במראה הגוף בוטאו רק כתגובה לשאלותיי. הדרת גופם העכשווי מתעודות הזרות הנרטיביות ניכרה בראיונות שהתקיימו בצל מחלה או ניתוח. יצחק ביטל שתיים מהפגישות שקבענו עקב אשפוזים חוזרים

הזהויות הנרטיביות של קצינים בכירים מדור תש"ח: גבריות שאינה מזדקנת

ונשנים, אך לא הזכיר את מחלתו בסיפור. גם ישראל, שמחלתו הייתה ידועה בציבור, הקפיד להשאירה מחוץ לסיפור. "אולי תכבי רגע, אקח איזה כדור", ביקש. הוא נטל את הכדור, הורה לי להפעיל מחדש את ההקלטה והמשיך לספר על קורס ג'וערה. כיבוי המכשיר והדלקתו סימנו חיץ בין הזהות ההירואית-גברית שבסיפור, לבין המחלה שבחיים.

המשתתפים מציגים איפוא בסיפוריהם גופניות מושלמת, ובכך הם מבססים זהות גברית וצעירה, כי גוף מושלם עומד במרכז האידיאל הגברי הדומיננטי (Mosse, 1996). באורח פרדוקסלי, הצגת הגוף בהקשר של פציעתו אינה גורעת משלמותו. למעט מוות בקרב, פציעה בקרב היא הביטוי העליון להקרבה עצמית למען הקולקטיב. כיוון שבתרבות הישראלית הגוף הפרטי שואב את ערכו ממידת קרבתו לגוף הקולקטיבי, ה"גוף הנבחר" מגולם בגוף החייל (Weiss, 2002), בעיקר בזה שנפצע בעת ההגנה על המולדת.

הצגת גוף גברי "ראוי", היינו צעיר, תואמת מחקרים המראים שכדי להתמודד עם הזדקנות הגוף גברים זקנים דבקים באידיאל הגברי של גופניות צעירה (Oberg & Tomstam, 2001; Slevin, 2008). אך ייתכן שהציפייה לגוף מושלם גם בזיקנה עמוקה במיוחד בתרבות הצברית. מחקר שבחן את הגופניות באוטוביוגרפיות של אמריקנים מפורסמים (Gergen & Gergen, 1993) חושף דמיון מרשים בין סיפורי הגברים שבהם – מודלים של תסריט הגבריות האמריקנית – לסיפורי המשתתפים. גם הגברים האמריקנים הרחיקו את גופם מזהותם, שנסבה על קריירה. אולם בעוד שהצברים השתיקו את גופם הזקן, האמריקנים הנכחו אותו ולעיתים אף חידדו אותו. אפשר שמודל הגבריות האמריקני כולל לגיטימציה רבה יותר, יחסית למקבילו הצברי, לחשיפה ציבורית של הגוף המזדקן; אולי משום שהתרבות האמריקנית סובלנית יותר לפגיעות הגוף, ואילו הישראלית מושתתת על תפיסה של גוף מושלם (Weiss, 2002). הקפדת המשתתפים על הצגת גוף לא-זקן מלמדת שבתרבות הצברית, ואולי בתרבות הישראלית בכללותה, הגוף המזדקן הוא טאבו.

ג. שליטה

שליטה היא עמוד התווך של הגבריות המערבית (Bennett, 2007). הזירה המובהקת הקושרת גבריות ושליטה היא הזירה הצבאית (ששון-לוי, 2006; Ben-Ari, 1998). הואיל וגבריות נבחנת בשליטה על מצבים, הקרב הוא מבחנה המובהק (Ben-Ari, 2001). המשתתפים מוכיחים בסיפוריהם את עמידתם במבחן זה במיני-נרטיבים מפורטים על קרבות מוצלחים. אם הקרב הוא המבחן האולטימטיבי לשליטת הגבר הצעיר, הרי שהזדקנות היא המבחן האולטימטיבי לשליטת הגבר המבוגר. כמו בקרב, גם בזיקנה השאלה היא "מי ישלוט? ... הנסיבות או... הגבר?" (Ben-Ari, 1998, p.44).

כמו בקרב, גם בזיקנה שליטה היא סוגיה קיומית עבור גברים, ולהעדרה השלכות מרחיקות-לכת, וביניהן דיכאון, התמכרות ואפילו התאבדות (Solomon & Szwabo, 1994). בפרק השאלות מצביעים המשתתפים על אובדן שליטה כעל הסיט הגדול ביותר. "המצב הכי גרוע שיכול לקרות לי זה שלא יהיה לי קונטרול על מה שקורה אתי", אומר דן. כמו בקרב, העדר שליטה פירושו מוות, ולו סמלי. זאב מתכנן להגיע לדיוור מוגן רק אם יזדקק לטיפול סיעודי; לכן הוא אדיש לשאלה מי יהיו שכניו שם. ממילא, הסביר, לא יצליח להבחין בהם. בעיניו, אובדן שליטה גופנית ושכלית משמעו מוות – גם אם גופו ימשיך לחיות. לתהליכים הביולוגיים המפחיתים את שליטת הזקן נוספים גורמים מבניים המגבירים את תלותו, כמו חוק הפרישה, ובעיקר הדימוי התרבותי המזהה זיקנה עם תלות וחוסר אוניס (Hazan, 1994). על רקע זה ראוי להבין את הפגנת השליטה בסיפורי הקצינים המזדקנים.

השליטה ניכרת במאפיינים הצורניים של הסיפורים: הפועל שלט חוזר בהם; תקופות חיים המזוהות עם שליטה – בגרות צעירה ואמצעית – מחדדות, ותקופות המזוהות עם העדרה – ילדות מוקדמת והווה – מושטחות או מושתקות. המשתתפים נצמדים לציר זמן ליניארי ומרבים בהסברים מסודרים ומתודיים. שליטה ניכרת גם בתוכן: אחדים מהמשתתפים נדרשים לה במפורש, כמו דן: "כל מה שעשיתי בקריירה שלי – אני הכתבתי את המהלכים". אך רובם מוכיחים שליטה בתיאור מעשיהם. אליהו מספר על האקטיביות שהפגין כדי להתגייס לצבא הבריטי למרות גילו הצעיר. מאוחר יותר, בקורס הטיס, כיוון שהיה מבוגר מפרחי הטיס האחרים –

אמרו לי: אתה... הולך לנווטות. אני אמרתי: אני לנווטות לא הולך. ונשארתי
[בבסיס המיון] עד שסיררתי הכול שאני הולך לטיס.

בהקשר של הקורס עצמו מופגנת שליטה לא רק ביחס לסוגיות חשובות כמו טיסה ואימונים, אלא גם בעניינים שוליים:

אומרים לנו: בשש וחצי מתייצבים לטיסה. אסור לטוס בלי לאכול. אבל המטבח
נפתח רק בשבע. שכפלנו מפתח, בשש בבוקר היינו נכנסים למטבח... אז הם
תפסו, החליפו מנעול. אז פרצנו את הגדר של המחנה והלכנו לצרכנייה.

לצד ביטויי השליטה המגוונים השזורים בסיפורים, שלושה מישורי שליטה בולטים בהם: גופני, רגשי וקוגניטיבי. כיוון ששליטה בכל אחד מאלה מזוהה עם גבריות, ואי-שליטה מזוהה עם זיקנה, באמצעות הפגנת השליטה בהם מגדירים המשתתפים את עצמם כגברים לא-זקנים.

1. שליטה גופנית

לא זו בלבד שגבריות מזוהה עם גוף צעיר וחזק, היא נמדדת ביכולת הגבר לשלוט בו.

הזהירות הנרטיביות של קצינים בכירים מדור תש"ח: גבריות שאינה מזדקנת

לכן הידרדרות פיזית היא חוויה מפחידה בייחוד עבור גברים, משום שהיא קושרת את הגוף הגברי לחולשה, תלות ופסיביות – מאפיינים המזוהים כנשיות. בפרק השאלות זיהו המשתתפים את השליטה בגופם כקריטריון מרכזי באיכות חייהם. אמר יהונתן:

התחושה שאני יכול לעשות מה שאני רוצה, זה... מרכיב כמעט מכריע... חשוב מאוד מאוד... העניין הגופני, הבריאותי, משחק תפקיד מאוד מאוד חשוב.

אובדן שליטה על הגוף הוא כה מאיים, עד כי בעיני המשתתפים מוות עדיף עליו. שאלתי מה דעתם על ההתאבדות של מוטה גור, הרמטכ"ל לשעבר, והם ביטאו אמפתיה ואף הערכה. אמר זאב:

אני מבין אותו. צריך להיות מספיק חזק לעשות את זה... אני מעריך את האומץ לעשות את זה.

ידועים קצינים צברים נוספים שהתאבדו נוכח מחלה קשה – ביניהם יומי ברקאי, מפקד חיל הים לשעבר, וזרובבל ארבל, קצין המודיעין של הפלמ"ח. אף שאין נתונים ספציפיים על התאבדויות של גברים צברים זקנים, מתברר שהתאבדות, כאקט של שליטה במצב פוטנציאלי של העדר שליטה, היא לגיטימית למדי בעיניהם. הממד הקיומי של השליטה בגוף מסביר מדוע הקצינים מחדדים אותה בסיפוריהם. שליטה גופנית ניכרת בשתי האפיוזודות הגופניות שהתרחשו מחוץ לשדה הקרב: מוטי "עשה תרגיל" לשודד והשתלט עליו במיומנות מרשימה, ונתן חמק מהבריטים באמצעות קפיצות באתלטיות על פני קומות שלמות. ברם המבחן העליון של שליטה בגוף הוא בעת פציעתו. מספר אליהו שנפצע במהלך טיסת אימונים:

כל החלק הזה [מצביע על ראשו] התקרף... חמישה שבועות בבית-חולים ויצאתי מזה. חזרתי לטיסה... כשיצאתי מבית-החולים הייתי מזויז את היד עם היד השנייה. התחלתי לעשות פיזיותרפיה. האחות הייתה אומרת לי: עזוב, מה שלא הולך היום ילך מחר. לא! היום זה ילך! ועשיתי כל מיני חוטים ומשקולות. אמרתי: אני מוכרח לחזור. לשמחתי חזרתי ל...פעילות רגילה. למצב עבודה תקין לגמרי. ואז התחילה המלחמה לחזור לטיסה. הלכתי לכל המומחים בארץ, עד שבסוף אמרו לי: אתה יכול לחזור לטיסה. אז הייתי לוקח לומינל שלוש פעמים ביום אבל חזרתי לטיסה, למטוסי סילון, השתתפתי בקרבות, התקדמתי בחיל-אוויר. זה לא השפיע עליי.

גם אחרים מוכיחים שליטה בגופם הפצוע בחזרה מהירה לפעילות קרבית. רפאל, שנפגע בראשו, מספר:

[ונתחתי] איזה שש שעות, אחר כך שכבתי איזה עשרה ימים, חופשת הבראה, ואחרי זה יצאתי וחזרתי לגדוד שלי.

רשמעון :

הייתי שבוע בבית-חולים... חזרתי אחרי שבוע לפלוגה שלי ואז השתתפנו בקרבות סג'רה.

הגוף נתקל במכשול חיצוני וזמני, אבל חוזר במהירות ל"מצב עבודה תקין לגמרי", כדברי אליהו. יש המוכיחים שליטה בגופם בהתנהגותם בקרב עצמו. סיפר רפאל:

[בפעולה] חטפתי כדור בראש... לא איבדתי את ההכרה וזה היה מזל גדול, גם שלי וגם של הכוח... הצלחתי להוביל את הכוח חזרה והגענו לקיבוץ, שם התחילו לטפל בי.

ההתייחסות הפונקציונלית של המשתתפים לגופם כמו לא היה אלא כלי למילוי יעדים צבאיים-קולקטיביים, מציעה מטפורה של מכונה, הדומיננטית גם בקרב חיילי צה"ל (Ben-Ari, 1998) ובקרב גברים אמריקנים (Gergen & Gergen, 1993). כאשר הגוף נפגם, יש לתקנו ולהחזירו במהרה לתפקוד מלא כדי שיוכל לשוב ולשרת את המולדת. בפרק השאלות מתברר שהגישה המכניסטית שהקצינים מפגינים בסיפוריהם בקשר לפציעתם בשנות העשרים לחייהם, מכתובה גם את יחסם לגופם המזדקן. הם נוקטים פעולות של תחזוקה שוטפת – מתעמלים באופן קבוע; כאשר יש קלקול בגוף הם לוקחים אותו ל"תיקון" אצל הרופא; ובדומה לפציעה בקרב, הם מתארים בעיות בגוף המזדקן כמכשול זמני, ולאחר ההתגברות עליו הם חוזרים לפעילות. היחס המכניסטי-הגברי לגוף, שנצרב באישיותם בתקופות מעצבות, משרת אותם בזיקנתם. הוא מתיר להם לפעול באופן אקטיבי לתיקון תקלות בגופם בלי להסתכן בהפיכה לזקנים. כחלק מכך מקפידים המשתתפים על מידור מוחלט בין השיח על הגוף המושלם והצעיר – בסיפוריהם, לבין שיח על הגוף החולה והזקן – בתשובה לשאלותיי.

2. שליטה רגשית

שליטה על רגשות עומדת בלב הגבריות ההגמונית המערבית (Bennett, 2007), הצברית (אלמוג, 1997) והצבאית (ששון-לוי, 2006; Ben-Ari, 1998). על-פי המודל הגברי, הרגשות אינם מכתבים את חיי הגבר ועל-כן אינם שווים סיפור. ואכן, בדומה לסיפורי-חיים של גברים אמריקנים ובריטים (Coleman, 1986; Gergen & Gergen, 1993), משתיקים המשתתפים בסיפוריהם את רגשותיהם, כביטוי לשליטה בהם. לא זו בלבד שרגשות אינם נושא בפני עצמו, הם גם אינם נלווים לדיווחים המעשיים, אפילו ביחס לאירועים בעלי השלכות רגשיות ברורות, כמו פציעה בשדה הקרב. שליטה רגשית מופגנת גם במקרים הנדירים בסיפורים שלכאורה חושפים רגש. בקשר למלחמת העולם יצחק מספר:

הזהירות הנרטיביות של קצינים בכירים מדור תש"ח: גבריות שאינה מזדקנת

הגרמנים היו בשיא כוחם... היינו נתונים להתקפות מהאוויר... כל דבר טוב שאפשר לזרוק עלינו זרקו. זו הייתה ממש מלחמה קשה ולא נעימה, שבה גם נהרגו לא מעט אנשים.

בתואר "לא נעימה" ממצה יצחק את המפגש היום-יומי עם פציעות ומוות. יש המצהירים מפורשות על העדר קושי רגשי. אמיר מדגיש שבעלייתו לארץ, לבדו, בגיל 15 – לא היו לי שום חבלי קליטה. לא היה לי לא קרוב, לא מכר, לא הכרתי את התרבות, לא הכרתי את הכתב, לא הכרתי את השפה ולא ידעתי שום דבר. מהיום הראשון הרגשתי את עצמי בבית. שום דבר לא הציק לי.

ועמיקם, על המעבר מהצבא לאזרחות:

המעבר הוא לא משבר קשה, לחלוטין לא.

גם השליטה הרגשית התבררה, בפרק השאלות, כגישת חיים בסיסית של המשתתפים. בני זיהה ירידה ביכולותיו הפיזיות והאינטלקטואליות בשנים האחרונות ומיד הוסיף:

אבל אין מה לעשות. זה חלק מהביולוגיה של כל בן-אדם.

עמיקם נדרש למעבר מעמדה שכולם הכירו אותו לאנונימיות, והדגיש:

אבל אני לא סובל מזה. אני לא נפגע מזה.

האיפוק הרגשי ניכר ביחס למוות. פסק אמיר:

אין לי שום יחס של כבוד למוות. לא של פחד, לא של הערכה. שום דבר! זה מגיע – זה מגיע ושלום!

השליטה הרגשית שמפגינים המשתתפים מאפיינת גם קבוצות אחרות של גברים זקנים (Bennett, 2007; Calasanti & King, 2007; Solomon & Szwabo, 1994; van den Hoonaard et al., 2014). לצד הטענה שאי-היכולת של גברים זקנים לבטא רגשות עלולה לעכב את הסתגלותם המוצלחת בזיקנה (Solomon & Szwabo, 1994), אפשר שבשליטה הרגשית טמונים גם יתרונות. היא מאפשרת לגברים הזקנים המשכיות עם זהותם הגברית ועם סגנון ההתמודדות שאפיין אותם לאורך חייהם, ומתירה להם לשמור על זהות הגמונית, במקום חלופת הזיקנה.

3. שליטה קוגניטיבית

שליטה קוגניטיבית היא שליטת-על החולשת על מישורי השליטה הגבריים האחרים: הגבר שולט בגופו וברגשותיו באמצעות שכלו. הרעיון שגברים מובלים בידי האינטלקט ונשים בידי הרגש ניטע במאות ה-18 ו-19, אך קיבל אישור מחודש בפסיכולוגיה, שהציגה דימוי של גבר המרוחק מגופו, מרגשותיו ומאחרים משמעותיים

(Petersen, 1998). עליונות השכל על הרגש מודגשת גם בגבריות הצבאית (Ben-Ari, 1998), והצברית: הפיכחון, האיפוק רגשי והאוריינטציה המעשית של הצבר מנווטות בידי שכלו הרציונלי. כיוון שליטת השכל היא עוגן עיקרי בדימוי העצמי של הגבר, אובדנה פירושו כיליון הגבריות עצמה. במשך תקופות חיים ארוכות הייתה השליטה הקוגניטיבית של הקצינים ברורה מאליה. לא כך עם ההזדקנות, הטומנת בחובה איום של דמנציה. אובדן השליטה השכלית הוא חלום הבלהות של הקצינים. אמר אליהו:

יש דבר אחד שאני חושש ממנו – אלצהיימר. זה הדבר הארוך ביותר שיכול להיות... נורא!.

ואליעזר:

יש לי חברים שזה מאמץ לבוא ולהחזיק להם את היד, מפני שקשה לי לראות מה קרה עם האיש שהכרתי. הוא נגמר. הכי נורא זה כשהראש כבר לא עובד.

כמו ביחס לשליטה הגופנית, גם העדר שליטה שכלית מזוהה עם מוות. מי שראשו כבר אינו עובד – "נגמר".

כעמוד-התווך שעליו ניצבת הזהות כולה, השליטה הקוגניטיבית מופגנת בסיפורי המשתתפים. בניגוד לסטריאוטיפ הנפוץ שזקנים לא יכולים ללמוד (Hazan, 1994), חלקם מציינים את ציוניהם הגבוהים בלימודים ומספרים שהשלימו לימודים בזמן קצר מהמקובל. בניגוד לדימוי שזקנים לא שולטים ברזי הטכנולוגיה, הקצינים מספקים צרור עדויות לשליטה כזו, בעיקר בקשר למקצועיות הצבאית. הוכחות אלה חשובות, אך אין ספק שמרכז העצבים של שליטת השכל בזיקנה הוא הזיכרון. הקצינים מפגינים את איכות זיכרוןם בפרטים הרבים והמדויקים הגודשים את סיפוריהם, גם ביחס לתקופות רחוקות. אליהו מזכיר את המיקום המדויק של הבניין שבו גדל ואת מספר הדיירים בו. יאיר מספר בפרטי פרטים על טיסתו הראשונה כילד. בני מפרט את מראה הכפר שבו חי בראשית חייו. זיכרון מדויק מופגן גם ביחס לנעוריהם. דן מציין ששכר הלימוד בתיכון היה "32 לירות לשנה" ויאיר מדגים אותיות מכתב המורס שבו עסק בקשר. פרטים רבים ומדויקים שזורים גם בפרק הצבאי, הגדוש שמות של מקומות ומפקדים. אליעזר, שהיה מ"פ בפלמ"ח, אינו מסתפק באזכור המחלקות בפלוגתו, על מפקדיהן ופריסתן הגיאוגרפית, ומציין גם את הפלוגות האחרות על שמות מפקדיהן ומקום מושבן. גם בתאריכים המשתתפים מדייקים. סיפר ישראל:

גמרנו את הקורס, זה היה כמעט סוף נובמבר... כעבור חודש אני מקבל פקודה לעבור להיות מפקד [מקום]. באתי לשם ב-21 לינואר. ב-41 לינואר כבר הייתה ההתקפה.

פרטים מדויקים מוזכרים גם ביחס לפריטים צבאיים: אליהו מציין שבשנות ה-50

הזהירות הנרטיביות של קצינים בכירים מדור תש"ח: גבריות שאינה מזדקנת

מטוס מוסקיטו עלה 30 אלף דולר, וזאב מפרט טווחים של טילים מסוגים שונים. חלק מהמשתתפים נדרשים ישירות לכושר הזכירה שלהם. בתיאור של כפר ילדותו הטעים בני:

אני זוכר את כל הדברים האלה.

ויאיר, ביחס לכתב המורס:

אני זוכר את זה היום.

דוגמה מובהקת היא המיני-נרטיב הראשון בסיפור של דן, המתאר ביקור שערך לאחרונה בגן הילדים שלו:

אמרתי [למדריך] כשעמדנו בחוץ, שאני יכול לתאר איך נראה הגן. מהזיכרון שלי. ותיארתי לו איך הגן נראה. ובאמת כשנכנסנו זה בדיוק נראה... כמו שאני זכרתי את זה.

כיוון שאובדן זיכרון הוא אחד הדימויים המרכזיים של זיקנה, הפגנת יכולת הזכירה, המוכיחה שליטה קוגניטיבית גברית, מבססת גם זהות לא-זקנה.

4. אקטיביות

האקטיביות מפגישה בין התרבויות הצברית, הצבאית והמערבית ביחסן לגבריות. הגבר הצבר עושה ולא מדבר (אלמוג, 1997), איש הצבא הגבר הוא "ביצועיסט" (ששון-לוי, 2006; Ben-Ari, 1998) ופעולה היא מאפיין עיקרי של הגבר המערבי (Petersen, 1998). כנגד הגבריות הפעילה ניצבת הפסיביות כסטריאוטיפ נפוץ של זקנים (Hazan, 1994). הפעלתנות הגברית כמגן מפני הזיקנה מכתובה את סיפורי המשתתפים, המתרכזים בעשייה ובפעולות. כנערים בהגנה, כבוגרים צעירים בארגוני הביטחון של המדינה-בדרך, כבוגרים יותר בצבא ובאזרחות — המשתתפים התגייסו, נלחמו, פיתחו, תרמו, ייסדו, בנו. הדגש על המעשה ניכר בסוגי הטקסט השכיחים בסיפורים: מיני-נרטיב ותיאור — המספרים מה, כמה ומתי, ולא טיעון — המסביר מדוע. אקטיביות נגזרת גם מפירוט ההקשר המידי של פעולותיהם. ביחס למלחמות, למשל, הקצינים מתמקדים בפעולות שבהן השתתפו ואינם עומדים על הסיבות לפריצתן או על מהלכן הכולל. הדבר ניכר ביחס למלחמת העצמאות, שבהקשרה הם מתרכזים בזירות פעולתם ורכיבים מהם אינם מזכירים אפילו את אירוע הקמת המדינה. עיגון הזהות הצבאית במקצועיות מאיר אף הוא ביצועים. הצבאיות אינה זהות ערטילאית אלא תפקיד שמחובר לפעילות קונקרטיה בחיל מוגדר. בפרק השאלות מזהים המשתתפים את נטייתם לעשייה כמאפיין אישיותי:

היינו כולנו בלהט של עשייה. ראינו בעשייה את עיקר הדברים. (דני)

תמיד היה action. אתה מייצר תמיד פעילויות. (ישראל)

הבלטת הפעילות, שמאפיינת גם גברים זקנים אחרים (Bennett 2007; Eman, 2011), משקפת את מודל הגבריות ההגמונית שהופנם בתקופות חיים מעצבות; אך היא עשויה להיות גם תגובה לאיום העכשווי על הגבריות, נוכח דימוי הפסיביות של הגיל המתקדם.

5. תכליתיות

גם תכליתיות היא מאפיין-מפתח של הגבריות בשלוש התרבויות. על הגבר הצבר הוטל להקים מדינה, איש הצבא צריך לנצח בקרב, והגבר המערבי מצופה לפרנס את משפחתו. מול התכליתיות הגברית עומד העדר התכליתיות כדימוי רווח של זקנים. פעילויות המזוהות עם זקנים, כמו משחקי פנאי והתנדבות, מדגישות הנאה מהתהליך ואינן קשורות בהכרח לתוצר. אם כן, גם כאשר הזקן פעיל הוא נתפס כלא-תכליתי. בניגוד לדימויים אלה, הקצינים אינם פועלים לשם הפעולה אלא כדי למלא משימה מוגדרת שתניב תוצר ממשי. אוריינטציה תכליתית בוטאה כבר בשיחה הטלפונית עימי, שבה מיהרו לקבוע מועד לפגישה, ובראשית הפגישה כאשר ביקשו להתחיל בסיפור בלי לבזבז זמן על שיחת חולין. דיוקנם ה"תכליסי" בסיפורים עולה מהצמדה של בעיה-משימה לפתרון-תוצר. מספר אמיר:

יצאתי לאיזה משימה מיוחדת במצרים. המשימה הייתה לפתור איזה בעיה של פוגרום שתוכנן בעזרת הבריטים. לאחר פתרון הבעיה בצורה אלימה ברחתי לאיטליה.

מספר מוטי:

נתבקשתי לכבוש את מוצב ה[...מתאר את המשימה]. יצאנו לכיבוש [מתאר את הקרב] עד לכניעה של האויב. המבצע הזה זכה לשבחים.

התבנית בעיה-פתרון מקיפה גם זירות עשייה רחבות. זאב מפרט את המצב הירוד של החיל בעת שקיבל את הפיקוד עליו, ואת כוחו המבצעי בסיום כהונתו. שמעון מתאר את מצב החברה האזרחית בעת שנתמנה למנכ"ל ("מפורקת לגמרי"), את הפעולה ("בנינו הרבה, עשינו הרבה"), ולבסוף את רווחיה ואת יחסי העבודה הטובים שהוא יצר. ואלדד:

ב-1970 נהייתי מנהל [שם חברה]. היא הייתה אז חברה מפסידה. הייתי עד שנת 80 — החברה גדלה והייתה חברת ענק.

אף כי בתפקידהם בצה"ל ובקריירה האזרחית תוצאות מעשיהם היו ברורות, העובדה שהקצינים כיהנו בעת הראיונות בתפקידי "דירקטיבה ולא עשייה" (שמעון) אתגרה את דימויים העצמי שנסב על עשייה תכליתית. אולי משום כך חידדו היבט זה בתיאור תפקידיהם בהווה. יצחק:

הזהירות הנרטיביות של קצינים בכירים מדור תש"ח: גבריות שאינה מזדקנת

אני בדירקטוריון של [שם חברה], נכנסתי כשהחברה הייתה קטנה יחסית ובנינו אותה יחד מאלף, ועכשיו זאת חברה גדולה... אני יושב ב[שם בנק] בדירקטוריון ויש לי בהחלט הרגשה שאני תורם.

גם אליעזר ציין ביחס לכל אחד ואחד מתפקידיו: "אני יודע מה אני משפיע"; "כאן אני גם משפיע".

6. סיפורים גבריים

סיפורי המשתתפים הם "נרטיבים גבריים לדוגמה" בתוכם ובצורתם. בתוכן, הם מושתתים על הקריירה (הלאומית) תוך השמטה או השטחה של המשפחה. הדמויות הנשיות בסיפורים מפוסלות במתכון המגדרי המסורתי: האישה היא בשולי העלילה, וכאשר היא נכנסת אליה, היא פסיבית וממוקמת בבית. שמעון הפצוע ביקש לבשר בעצמו לאשתו על פציעתו והורה לנהגו להסיעו משדה הקרב לבית. הוא מספר:

לא רציתי להבהיל את אשתי, אז את הגיפ החנינו למטה בחצר, הלכתי ברגל, אבל שכחתי שאני כולי מלא דם [מחייך].

מול האקטיביות של שמעון, שהולך ברגל בעודו מדמם, אשתו ממוקמת בבית, סטטית ונאלמת. אם ניתן לאישה תפקיד כלשהו בסיפורים, זהו "עזר כנגדו" לגבר שמניע את העלילה. אליק מספר על הצעת תפקיד שקיבל:

טלפנתי הביתה, דיברתי עם האישה הטובה שלי... כל השנים היא הלכה אחריי. לא הייתה בעיה.

מספר דני:

נהניתי מהסיוע של אשתי. אתה לא יכול לעשות תפקידים כאלה כשהמשפחה לא רגועה.

מבחינת צורתם, הסיפורים הם חד-עלילתיים, מפרידים בין ציבורי לפרטי, ליניאריים ופרוגרסיביים – כולם מאפיינים של סיפורי גברים בתרבויות מערביות (Gergen & Gergen, 1993), ובכללם גברים זקנים (Coleman, 1986).

דיון

במחקר זה ביקשתי ללמוד כיצד קצינים צברים בכירים מבנים את זהויותיהם נוכח הקטיעה בתסריט הגבריות ההגמונית. כפי שהראיתי, ב"תעודות הזהות הנרטיביות" (ספקטור-מרזל, 2012) שלהם הקצינים משמרים את המודל הגברי המסורתי. הברירה

הנרטיבית שלהם מכניסה לסיפורי הזהות מה שמתאים למודל זה, ומשאירה בחוץ מה שאינו מתאים לו. כבעבר, גם היום הקצינים מציגים זהות של צבר-לוחם המקדיש חייו למען המולדת, המושתתת על נעורים. כבעבר, גם היום הם מציגים שליטה, פעילות ותכליתיות, תכונות שמגדירות גבריות ומנוגדות לסטריאוטיפים של זיקנה. כמודלים של תסריט הגבריות התש"חית, הקצינים נכשלים במשימה לחבר גרסה "ראויה" למקטע האחרון שלו. הניגוד בין גבריות לזיקנה, מתברר, עמוק מן האפשרות לגשר עליו. אפילו הגברים שבגברי הדור אינם מסוגלים אלא להפנימו לעצמי שלהם, כדרך להגן על זהותם. דומה שהחרדה העמוקה מפני אובדן הגבריות לנוכח ההזדקנות היא שמעודדת את הפגנתה בזהות הייצוגית. זאת, כשם שחידוד השליטה נובע מאיום התלות, כשם שהצגת גוף מושלם מעוגנת בהכרה בהתדרדרות הגוף, וכשם שהדגש על אקטיביות ותכליתיות מושרש בחשש מפני פסיביות והעדר תכלית. האיום של הפחתה בתכונות גבריות, ובוודאי החוויה הממשית של הפחתה בהן, מצטברים לכדי איום לכלות את הגבריות עצמה ולהמירה בזיקנה. כתגובה לכך, הקצינים יוצאים במסע להגנת גבריותם ומוכיחים אותה, כמו מעבר לכל ספק.

פיסול הזהות הנרטיבית במידות הגבריות ההגמונית נראה אסטרטגיה יעילה, בספקו מענה לשלושת הצרכים הזהותיים בזיקנה (ספקטור-מרזל, 2008). ראשית, הוא מאפשר המשכיות עם זהות המספרים בעבר. שנית, הוא מקנה להם ערך עצמי, היות שאידיאל הלוחם למען הקולקטיב מבטא גבריות ישראלית הגמונית גם היום (קפלן, 2009; ששון-לוי, 2006; 2001; Ben-Ari, 1998). כדברי קפלן (2009), למרות כניסת ערכים קפיטליסטיים-אינדוידואליסטיים לחברה הישראלית, "תפיסה של גבריות חדשה לא נטמעה באורח משמעותי בתפיסת העצמי של גברים" (עמ' 15). ושלישית, האסטרטגיה הנרטיבית מאפשרת לקצינים נצחיות סמלית. בהבניית דמותם כלוחמים שהקדישו חייהם למען המולדת הם מבטיחים את מקומם בנרטיב הישראלי הקולקטיבי. מבחינה זו, ההתבצרות הנרטיבית בגבריות ההגמונית היא אסטרטגית "תיקון" לא רק לאיום הטמון בהזדקנות, אלא גם לשחיקת מעמדו של דור תש"ח בחברה הישראלית. כתגובה-נגד, הקצינים מאמצים מודל גבריות המאיר את מקומם בפרויקט בניין האומה.

בבחינת הפונקציונליות של האסטרטגיה הזהותית חשוב לזכור ששימור הגבריות ההגמונית מעצב את "תעודות הזהות הנרטיביות" (ספקטור-מרזל, 2012) — המבטאות היבט זהותי חלקי וסלקטיבי של הקצינים ולא את כל זהותם והווייתם. ואכן, שימור הגבריות הצעירה בנרטיבים אינו מלווה בהכחשת ההזדקנות. יחס הקצינים לגופם מדגים זאת: בסיפוריהם הציגו גוף צעיר ומושלם, אך הם מודעים לגופם הזקן, מתחזקים אותו ומטפלים בו.

האם האסטרטגיה הזהותית של גברי ה"גרעין הדורי" הצברי מאפינת את גברי

הזהויות הנרטיביות של קצינים בכירים מדור תש"ח: גבריות שאינה מזדקנת

היחידה הדורית בכללותה? המחקרים המעטים שבחנו קבוצה זו, אם כי לא מזווית מגדרית (בן-זאב ולומסקי-פדר, 2016; נוטמן-שורץ, 2006), מרמזים על תשובה חיובית. ובמעגל הרחב יותר: האם זהויותיהם של קציני תש"ח מאפיינות גברים ישראלים מבוגרים מיחידות דוריות אחרות? קשה לומר בוודאות, בהעדר מחקרים הבוחנים אוכלוסייה זו בעדשה מגדרית. ואולם, אם מודל הלוחם-הקולקטיביסטי ממשך להיות הגמוני בקרב גברים יהודים צעירים (קפלן, 1999; ששון-לוי, 2006; Ben-Ari, 1998; 2001), סביר שיהיה כזה, וביתר-שאת, בקרב גברים יהודים זקנים. צריך לזכור, עם זאת, כי אף על פי שמרבית הגברים שואפים לגבריות ההגמונית ומודדים עצמם מולה, רובם לא משיגים אותה (Calasanti, 2004). לכן, סביר שגברים ישראלים מבוגרים יאמצו את הקווים הבסיסים של מגדלור הגבריות, אך בצורה פחות מובהקת מהצורה הכמעט "טהורה" שמציגים נציגי התסריט. מודל הגבריות התש"חי רלוונטי לא רק לגברים המאמצים אותו. כיוון שמודלים אלטרנטיביים של גבריות מעוצבים בצל המודל ההגמוני (Connell, 1995), ההנחה היא כי צורות מתחרות של גבריות ישראלית בזיקנה, כמו אלה שמגלמים גברים עולי ארצות המזרח או ניצולי שואה, התעצבו בצל אידיאל הצבר-הלוחם.

כפי שהראיתי, מבחינת מאפייני הגבריות, זהויות הקצינים דומות במובנים מרכזיים לזהויות של גברים זקנים בתרבויות מערביות אחרות. התכוונות לפעולה, שליטה בגוף וברגשות, חשיבה רציונלית, אקטיביות, התמקדות במשימות וגופניות צעירה – נמצאו בקרב גברים זקנים מערביים אחרים (Bennett, 2007; Calasanti & King, 2007; Eman, 2011; Gergen & Gergen, 1993; Slevin, 2008; Solomon & Szwabo, 1994). השתקת חיי משפחה והתמקדות בקריירה נמצאו באוטוביוגרפיות של גברים זקנים אמריקנים (Gergen & Gergen, 1993), בריטים (Coleman, 1986) ופינים (Ruth & Oberg, 1996), וגברים זקנים קנדים השתמשו באסטרטגיות של הצגה עצמית להפגנת זהות גברית (van den Hoonaard, 2007). בניגוד למודלים של "גבריות חדשה", שמתבטאים במעבר מכוח פיזי ושליטה ליחסים אינטימיים, ביטוי רגשי ומעורבות בבית (Nixon, 1997), גברים מערביים זקנים ממשיכים לדבוק במודל הגברי ה"ישן".

הדבקות הזו מוסברת, בדרך כלל, ברוח "אפקט קוהורט": הגברים מבטאים המשכיות עם מודל שנצרב בתודעתם בגיל צעיר (Solomon & Szwabo, 1994). לאור התיאוריה הנרטיבית, המדגישה את הזהות כהקשרית, אני מציעה שהאסטרטגיה הזהותית מושרשת דווקא בהווה, בסיטואציה האקטואלית של הגברים הזקנים, המאופיינת בקטיעה בתסריט הגבריות ההגמונית. קיימת משוואה: או שאתה זקן או שאתה גבר. וההכרעה ברורה: גברים זקנים בוחרים להיות גברים – זהות "ראויה" והגמונית, ולא זקנים – זהות דחוייה ושליילית. הצל הגדול שמרחף על גבריותם דוחק

בהם להתבצר בה. בניגוד לטענה שדבקות בגבריות המסורתית מעכבת הזדקנות מוצלחת וגורמת לדחק, חרדה, כעס, פחד ועצבות (Solomon & Szwabo, 1994), אפשר שבנסיבות התרבותיות הקיימות זוהי אסטרטגיה יעילה להבניית זהות לגיטימית — כל עוד אינה מלווה בהכחשת ההזדקנות.

לצד הדמיון בין הזהויות הגבריות של קציני תש"ח ושל זקנים מערביים אחרים, בולטים שני הבדלים. ראשית, לעומת התכנים האינדיווידואליסטיים בסיפורים של גברים אמריקנים ואירופים (Gergen & Gergen, 1993; Ruth & Oberg, 1996;), הקצינים משתיתים את גבריותם על שירות המולדת, ומאירים את אופיה הקולקטיביסטי של הגבריות הישראלית. שנית, הקפדתם על גוף מושלם בסיפוריהם אינה מאפיינת גברים אמריקנים זקנים (Gergen & Gergen, 1993), וחושפת את הכמיהה הישראלית לגוף מושלם (Weiss, 2002) ואת אידיאל הנעורים שבבסיסה.

ההבדל האחרון גם מרמז לכך שהניגוד בין גבריות לזיקנה, שמקיף את כל תסריטי הגבריות המערביים, נוקב במיוחד בתסריט הצברי. שכן לתרבות המערבית חוברות התרבויות הצברית והצבאית, שגם הן מדגישות גבריות צעירה. לכן, בעוד מרבית הגברים המערביים הזקנים משמרים זהות גברית, עבור גברים יהודים זקנים בישראל, אפשר שזו אסטרטגיה כמעט קיומית. על כך מרמזים שני נתונים: האחד — בשנים 2011-2013 זכרים יהודים בני 65 ומעלה היוו 21% מכלל הזכרים שהתאבדו, ואילו ערבים בגיל הזה היוו רק 2%. השני — שיעור ההתאבדות בישראל בגיל 65 ומעלה מדורג במקום השני בקרב גברים מתוך 28 מדינות באירופה (משרד הבריאות, 2016).

הצלחת הקצינים לכוון זהות גברית חרף איום הזיקנה קשורה למשאבים שהיו בידם בשעת המחקר: סמליים — מעמדם כגיבורי הפנתאון הלאומי מצמצם את השפעת הגיל כסימן לריבוד חברתי; חברתיים וכלכליים — המזוהים עם כוח גברי, וקובעים במידה רבה את חוויית ההזדקנות של גברים זקנים (Calasanti, 2004), ובעיקר פיזיים — רובם היו בשעת המחקר זקנים-צעירים והתאפיינו בבריאות טובה למדי. האם גם גברים צברים הנמצאים בעומק הזיקנה יצליחו להציג זהות גברית? שני מחקרים מציעים שכן. הראשון הוא של אלעד (בתהליך), שראיינה שמונה מהמשתתפים במחקר הנוכחי, 13 שנים לאחר הריאיון שאני ערכתי, ובשיטה זהה. סיפורי החיים שסיפרו לה הקצינים בעשור התשיעי לחייהם, שעה שחלקם מתמודדים עם בעיות בריאות ותפקוד וטיפול בבת-זוג חולה, היו דומים מאוד, בחלקם זהים, לסיפורים שסיפרו לי, יותר מעשור לפני כן. במחקר השני בחנתי את הזהויות הנרטיביות של גברים צברים זקנים בעשור התשיעי לחייהם, המוגבלים בפעולות יום-יומיות (ADL — activity of daily living) ומסתייעים בעובד זר. חרף הנוכחות הברורה של הזיקנה, על המוגבלות והתלות שבה, מרבית המשתתפים הציגו עצמם על-פי תסריט הגבריות ההגמונית

הזהירות הנרטיביות של קצינים בכירים מדור תש"ח: גבריות שאינה מזדקנת

הצברי — אם-כי באופן פחות מוקפד בהשוואה לנציגי התסריט. כחלק מכך, הם השתיקו או השטיחו את המוגבלות, התלות והעובד הזר, או ייחסו להם משמעות "הולמת" (למשל, שליטה על המטפלת). לצד דפוס רווח זה, שני משתתפים הציגו גבריות שבורה. על פי סוגת הטרגדיה, סיפוריהם מחלקים את החיים ל"קודם" — כגברים צברים, ו"אחרי כן" — כזקנים מוגבלים (Spector-Mersel, 2014). אלה כמו אלה מראים שמודל הגבריות התש"חי ממשיך לכוון גברים צברים, גם בעומק הזיקנה ה"פתולוגית". הראשונים מכוננים עצמם לאורו, והאחרונים אינם מצליחים לעשות זאת. בהעדר מודל גברי אלטרנטיבי, הנותן מקום לזיקנה, למוגבלות ולתלות, עקרה ההזדקנות את גבריותם, ועמה את זהותם בכללותה. שלא במפתיע, הם היו שרויים בדיכאון, עצב וייאוש.

מתוך מודעות לסכנות הטמונות בערעור תחושת הגבריות בזיקנה, הגיעה העת שהעבודה הסוציאלית בישראל תאמץ גישה "רגישת-גבריות" בעבודה עם גברים זקנים. גישה כזו מבוססת על ההכרה, שזהות גברית היא חלק מרכזי בתחושת הרווחה של גברים בכל גיל — גם בזיקנה. לגישה רגישת-גבריות עם גברים זקנים שתי מטרות עיקריות: הראשונה, לסייע לגברים זקנים שגבריותם נפגעה לבנות מחדש את דימוי העצמי הגברי. אפשרות אחת לעשות זאת היא באמצעות התערבות נרטיבית, המקדמת את האסטרטגיות הסיפוריות שבהן משתמשים נציגי תסריט הגבריות, ושאותן תיארתי במאמר. המטרה השנייה היא לפעול למניעת פגיעה בגבריות של גברים זקנים, או לפחות למזעורה. אחד האמצעים לכך הוא לפתח שירותים "משמרי גבריות", לפחות כאלה שאינם מערערים עליה.

הגברים בישראל משתמשים פחות מנשים בשירותים קהילתיים לקשישים. רוב המבקרים בשלושה-רבעים מהמועדונים החברתיים לקשישים ב-2011 היו נשים (שרון, ברודסקי וברא, 2013), וב-2010 נשים היוו 71% ממשתמשי שירות קהילתי תומכות לקשישים (ברג-ורמן, ברודסקי וגזית, 2010). ההשתתפות המצומצמת של גברים, לעומת נשים, אינה תוצאה של פער בתוחלת החיים בלבד. דומה שגברים זקנים מדירים רגליהם משירותים אלה, שכן הם מאיימים להפכם מגברים לזקנים, ב"כור ההיתוך" של האחדת הזקנים. בתרבות המאיימת לעקור גברים זקנים מגבריותם, עלינו להציע להם שירותים רב-גילאיים במקום שירותים "לזקנים". ובייחוד, "איים" שבהם יוכלו להמשיך לחוש גברים, להמשיך ולבטא תכונות גבריות: שליטה, אקטיביות, תכליתיות. דוגמה להתערבות כזו היא תוכנית להפחתת כידוד בקרב גברים זקנים בכריטיניה, שעוצבה כאתר מגדרי שמספק למשתתפים הזדמנות להציג ולחזק את גבריותם (Milligan, Payne, Bingley, & Cockshott, 2015). הגיעה העת שהעבודה הסוציאלית בישראל תרים את הכפפה ותתחיל לטפל באתגר הזהותי שבפניו ניצבים גברים זקנים בתרבות המקדשת גבריות צעירה.

נקודות מפתח

- גבריותם של גברים זקנים נזנחה במחקר ובפרקטיקה של העבודה הסוציאלית, למרות חשיבותה.
- נבחנו הזהויות הנרטיביות של קציני תש"ח – נציגי "תסריט הגבריות ההגמונית" (Spector-Mersel, 2006) הצברי.
- סיפורי החיים ביטאו שימור של הגבריות ההגמונית, שבבסיסה אידיאל הצבר-הלוחם המקדיש את חייו למען המולדת.
- בתרבות הצברית, ואולי הישראלית ככלל, הניגוד בין דימויי גבריות לדימויי זיקנה עמוק מכדי לגשר עליו.
- לאור השפעת התרבות הצברית על התרבות הישראלית, ההנחה היא כי האסטרטגיה הזהותית של המפקדים הצברים המתולוגיים מאפיינת קבוצות נוספות של זקנים יהודים בישראל.
- על העבודה הסוציאלית בישראל לאמץ גישה רגישת-גבריות כדי לסייע לגברים זקנים להתמודד עם האתגר הזהותי שמציבה בפניהם תרבות המקדשת גבריות צעירה.

מקורות

- אלמוג, ע. (1997). **הצבר – דיוקן. תל-אביב: עם עובד.**
- אלעד, ל. (בתהליך). **אדם, חייו, מותו. המחלקה לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת בן-גוריון.**
- בן-זאב, א. ולומסקי-פדר, ע. (2016). **דור קנוני: בין הלאומי לבין הפרטי בזיכרונות של לוחמי תש"ח ויום כיפור. מגמות, נ(2), 7-28.**
- ברג-ורמן, א., ברודסקי, ג'. וגזית, ז. (2010). **קהילה תומכת: מחקר הערכה 2010. ירושלים: מאיר-ס-ג'וינט-מכון ברוקדייל.**
- הורוביץ, ד. (1993). **תכלת ואבק: דור תש"ח: דיוקן עצמי. ירושלים: כתר.**
- משרד הבריאות (2016). **אובדנות בישראל. ירושלים.**
- נוטמן-שורץ, א. (2006). **גלגולו של מיתוס: "סיפורי חיים" ו"תסריטי חיים" של גברים ישראלים ערב הפרישה מהעבודה. מגמות, מד(3), 531-555.**

הזהירות הנרטיביות של קצינים בכירים מדור תש"ח: גבריות שאינה מזדקנת

ספקטור-מרזל, ג. (2006). הזיקנה הישראלית: שלושה מקורות משמעות. גרונטולוגיה לג(1), 11-34.
ספקטור-מרזל, ג. (2008). צברים לא מזדקנים: סיפורי חיים של קצינים בכירים מדור תש"ח.
ירושלים: מאגנס.

ספקטור-מרזל, ג. (2010א). מחקר נרטיבי ועבודה סוציאלית. חברה ורווחה, ל(1), 75-110.
ספקטור-מרזל, ג. (2010ב). מנגנוני ברירה בטענה של זהות סיפורית: מודל לפרשנות נרטיבים. בתוך:
ל. קסן ומ. קרומר-נבו (עורכות), שיטות לניתוח נתונים איכותניים (עמ' 63-96). באר-שבע:
הוצאת אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

ספקטור-מרזל, ג. (2012). הסיפור אינו כל הסיפור: תעודת הזהות הנרטיבית. מגמות, מח(2),
227-250.

קפלן, ד. (1999). דוד, יהונתן וחיילים אחרים: על זהות, גבריות ומיניות ביחידות קרביות בצה"ל.
תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

קפלן, ד. (2009). הקדמה. בתוך: ר. וו. קונל, גבריות (תרגום: ע. וולקשטיין) (עמ' 11-15). חיפה:
פרדס.

שרון, א., ברודסקי, ג'. ובאר, ש. (2013). מועדונים חברתיים לזקנים. ירושלים: מאירס-ג'וינט-מכון
ברוקדייל.

ששון-לוי, א. (2006). זהויות במדים. ירושלים: מאגנס.

Bauer, M. (1991). *The narrative interview*. London, England: London School of
Economics and Political Science.

Ben-Ari, E. (1998). *Mastering soldiers: Conflict, emotions, and the enemy in an Is-
raeli military unit*. New York, NY: Berghahn.

Ben-Ari, E. (2001). Tests of soldierhood, trials of manhood: Military service and male
ideals in Israel. In D. Maman, E. Ben-Ari, & Z. Rosenhek (Eds.), *Military, state
and society in Israel* (pp. 239-268). New Brunswick, NJ: Transaction Publish-
ers.

Bennett, K. M. (2007). "No sissy stuff": Towards a theory of masculinity and emo-
tional expression in older widowed men. *Journal of Aging Studies*, 21, 347-356.
doi: 10.1016/j.jaging.2007.05.002

Calasanti, T. (2004). Feminist gerontology and old men. *Journal of Gerontology*,
59B(6), s305-s314. doi: 10.1093/geronb/59.6.S305

Calasanti, T., & King, N. (2007). Taking "women's work" "like a man": Husbands'
experiences of care work. *The Gerontologist*, 47, 516-527.

Coleman, P. G. (1986). *Ageing and reminiscence processes: Social and clinical impli-
cations*. New York, NY: Wiley.

Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. London, England: Polity Press.

Eman, J. (2011). Constructing successful old-age masculinities amongst athletes. *Nor-
ma*, 6, 46-60.

- Gergen, M. M., & Gergen, K. J. (1993). Narratives of the gendered body in popular autobiography. In R. Josselson & A. Lieblich (Eds.), *The narrative study of lives* (pp.191-217). Newbury Park, CA: Sage.
- Hazan, H. (1994). *Old age: Constructions and deconstructions*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Hearn, J. (1995). Imaging the aging of men. In M. Featherstone & A. Wernick (Eds.), *Images of aging* (pp. 97-115). London, England: Routledge.
- Josselson, R. (2007). The ethical attitude in narrative research: Principles and practicalities. In D. J. Clandinin (Ed.), *Handbook of narrative inquiry* (pp. 537-566). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Jung, C. G. (1960). *The stages of life: The collective works of C.G. Jung*. New York, NY: Pantheon.
- Kenyon, E., & Randall, W. L. (2015). Introduction. *Journal of Aging Studies*, 34, 143-145. doi: 10.1016/j.jaging.2015.02.012
- Mann, R., Tarrant, A., & Leeson, G. W. (2016). Grandfatherhood: Shifting masculinities in later life. *Sociology*, 50, 594-610. doi: 10.1177/0038038515572586
- Mannheim, K. (1952). *Essays on the sociology of knowledge*. London, England: Routledge & Kegan Paul.
- McAdams, D. P., & McLean, K. C. (2013). Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science*, 22, 233-238. doi: 10.1177/0963721413475622
- McPhail, B. A. (2008). Re-gendering the social work curriculum: New realities and complexities. *Journal of Social Work Education*, 44(2), 33-52. doi: 10.5175/JSWE.2008.200600148
- Milligan, C., Payne, S., Bingley, A., & Cockshott, Z. (2015). Place and wellbeing: Shedding light on activity interventions for older men. *Ageing & Society*, 35, 124-149. doi:10.1017/S0144686X13000494
- Mosse, G. L. (1985). *Nationalism and sexuality: Respectability and abnormal sexuality in modern Europe*. New York, NY: Howard Fertig.
- Mosse, G. L. (1996). *The image of man: The Creation of modern masculinity*. New York, NY: Oxford University Press.
- Nixon, S. (1997). Exhibiting masculinity. In S. Hall (Ed.), *Representation: Cultural representations and signifying practices* (pp. 291-330). London, England: Sage.
- Norman, J., & Wheeler, B. (1996). Gender-sensitive social work practice: A model for education. *Journal of Social Work Education*, 32, 203-213. doi: 10.1080/10437797.1996.10778451
- Oberg, P., & Tornstam, L. (2001). Youthfulness and fitness: Identity ideals for all ages? *Journal of Aging & Identity*, 6, 15-29. doi: 10.1023/A:1009524612420

הזהירות הנרטיביות של קצינים בכירים מדור תש"ח : גבריות שאינה מזדקנת

- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative evaluation and research methods* (3rd ed.). Newbury Park, CA: Sage.
- Petersen, A. (1998). *Unmasking the masculine*. London, England: Sage.
- Ribeiro, O., Paúl, C., & Nogueira, C. (2007). Real men, real husbands: Caregiving and masculinities in later life. *Journal of Aging Studies, 21*, 302-313. doi: 10.1016/j.jaging.2007.05.005
- Ruth, J. E., & Oberg, P. (1996). Ways of life: Old age in a life history perspective. In J. E. Birren, G. M. Kenyon, J. E. Ruth, J. J. F. Schroots, & T. Svensson (Eds.), *Aging and biography: Explorations in adult development* (pp. 167-186). New York, NY: Springer.
- Slevin, K. F. (2008). Disciplining bodies: The aging experiences of older heterosexual and gay men. *Generations, 32*, 36-42.
- Solomon, K., & Szwabo, P. A. (1994). The work-oriented culture: Success and power in elderly men. In E. H. Thompson (Ed.), *Older men's lives* (pp. 42-64). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Spector-Mersel, G. (2006). Never-aging stories: Western hegemonic masculinity scripts. *Journal of Gender Studies, 15*, 67-82. doi: 10.1080/09589230500486934
- Spector-Mersel, G. (2010). Narrative research: Time for a paradigm. *Narrative Inquiry, 20*, 205-225. doi: 10.1075/ni.20.1.10spe
- Spector-Mersel, G. (2011). Mechanisms of selection in claiming narrative identities: A model for interpreting narratives. *Qualitative Inquiry, 17*, 172-185. doi: 10.1177/1077800410393885
- Spector-Mersel, G. (2014). "I was... until... since then...": Exploring the mechanisms of selection in a tragic narrative. *Narrative Works, 4*, 19-48
- Springer, K. W., & Mouzon, D. M. (2011). "Macho men" and preventive health care: Implications for older men in different social classes. *Journal of Health & Social Behavior, 52*, 212-227. doi: 10.1177/0022146510393972
- van den Hoonaard, D. K. (2007). Editorial: Aging and masculinity: A topic whose time has come. *Journal of Aging Studies, 21*, 277-280. doi: 10.1016/j.jaging.2007.06.001
- van den Hoonaard, D. K., Bennett, K. M., & Evans, E. (2014). "I was there when she passed": Older widowers' narratives of the death of their wife. *Ageing & Society, 34*, 974-991. doi: 10.1017/S0144686X12001353
- Weiss, M. (2002). *The chosen body: The politics of the body in Israeli society*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- WHO (2014). *Preventing suicide: A global imperative*. Retrieved from apps.who.int/iris/bitstream/10665/131056/1/9789241564779_eng.pdf

